

EN SAMBOERS ARVERETTSLIGE STILLING

Universitetet i Oslo
Det juridiske fakultet

Kandidatnummer: 514
Leveringsfrist: 25. november 2009

Til sammen 17 967 ord

22.11.2009

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Oppgavens tema	1
1.2	Avgrensning av oppgaven og videre fremstilling	2
1.3	Rettskildebildet	2
<u>2</u>	<u>HISTORISKE TILBAKEBLIKK</u>	<u>3</u>
2.1	Fremveksten av ugift samlivsform	3
2.2	Kort om rettstilstanden før 1. juli 2009	4
2.2.1	Arv	4
2.2.2	Uskifte	5
2.3	Prosessen frem mot arverett og rett til uskifte for samboere	6
2.3.1	Lovendringer vurdert på 1980-tallet	6
2.3.2	De siste 10 år: Grunnlaget for dagens lovfestede rettigheter blir lagt	8
<u>3</u>	<u>SAMBOERBEGREPET</u>	<u>11</u>
3.1	Generell samboerdefinisjon?	12
3.1.1	Vektlagte krav vedrørende kjernen i samboerbegrepet	13
3.1.2	Eksempler fra lovgivningen på ulike avgrensninger av samboerbegrepet	14
3.2	Lovfestet definisjon i arveloven	16
3.2.1	Vilkårene i arveloven § 28a	17
3.2.2	Vurdering av vilkårene	21
<u>4</u>	<u>EN SAMBOERS RETT TIL ARV OG USKIFTE</u>	<u>24</u>

4.1	Felles tilleggsvilkår	24
4.1.1	Sambuar med den avdøde ved dødsfallet	25
4.1.2	Felles barn	26
4.1.3	5 års samboerskap som alternativ?	31
4.2	Arverettens omfang	35
4.2.1	4G	35
4.2.2	Tidspunkt for beregning av grunnbeløpet	36
4.3	Det uskiftede boets omfang	38
4.3.1	Felles bustad og innbu	39
4.3.2	Bil og fritidseigedom med innbu som tente til felles bruk for sambuarane	44
4.3.3	Fordeler og ulemper ved å la uskifteboet også omfatte bil og fritidseiendom	49
4.4	Hvilke arvinger kan rettighetene gjøres gjeldende overfor?	51
4.4.1	Arveretten	51
4.4.2	Uskifteretten	52
4.5	Samboernes muligheter til å fravike lovens normalordning	53
4.5.1	Innskrenkning eller fratakelse	53
4.5.2	Utvidelse	54
4.6	Rettsstillingen til samboere uten felles barn	55
4.6.1	Utvidet samboertestament	55
4.6.2	Mulighet for uskifte?	57
<u>5</u>	<u>KILDEREGISTER</u>	<u>58</u>
5.1	Lovregister	58
5.2	Forarbeidregister	59
5.3	Domsregister	61
5.4	Litteraturliste	61
5.5	Andre kilder	63

1 Innledning

1.1 Oppgavens tema

Samboere har som hovedregel verken legalarverett eller rett til å sitte i uskiftet bo. Når en samboer dør skal det foretas et økonomisk oppgjør etter eiendomsgrensene. Det må tas stilling til hvilke verdier som var i eneeie og hvilke verdier som var i sameie. Hvis det fantes sameiemidler må også parets eierandeler bringes på det rene. På bakgrunn av disse vurderingene beholder gjenlevende sin formue og sin gjeld, mens avdødes aktiva og passiva går inn i et dødsbo som skal fordeles mellom vedkommendes arvinger.

Et unntak fra denne hovedregelen ble vedtatt 19. desember 2008,¹ og trådte i kraft 1. juli 2009.² Arveloven³ kapittel IIIA gir nå de samboerne som oppfyller vilkårene i §§ 28a-28c en beløpsbegrenset legalarverett og en eiendelsbegrenset uskifterett.⁴ Lovendringen gir mange samboere praktiske rettigheter av stor betydning og styrker deres arverettslige stilling, men ektefeller har fortsatt et bedre arverettslig vern. Dette gjør informasjon om reglene spesielt viktig og nødvendig.

De nye reglene kan karakteriseres som radikale, moderne og fremtidsrettede. De er også banebrytende og har ingen paralleller ellers i Europa.⁵ Det eneste landet som har tilsvarende regler er New Zealand.⁶ Om samboere skal få lovfestede arverettigheter er en svært aktuell problemstilling i de nordiske landene. Det ble f.eks. avholdt et nordisk

¹ Endringslov av 19. desember 2008 nr. 112.

² Forskrift av 19. desember 2008 nr. 1528.

³ Lov av 3. mars 1972 nr. 5.

⁴ Forutsatt at dødsfallet inntraff etter lovendringens ikrafttredelse.

⁵ Uttalt av Lødrup på Nordisk Familierettsseminar i Uppsala 2. oktober 2009.

⁶ Asland and Hambro (2009) s. 381.

familierettsseminar i Uppsala 1.-3. oktober 2009 hvor bl.a. dette temaet ble debattert, med Norges nye regler som utgangspunkt. Hensynet til nordisk rettsenhet har lange tradisjoner innenfor familie- og arveretten. Om Norge blir et foregangsland gjenstår å se.

På denne bakgrunn vil min oppgave redegjøre for en samboers arverettslige stilling i norsk rett.

1.2 Avgrensning av oppgaven og videre fremstilling

Det vil føre for langt å redegjøre for hele arveloven kapittel IIIA, av hensyn til oppgavens omfang. Jeg vil behandle samboeres rett til arv og uskifte i § 28b og § 28c, og samboerbegrepet i § 28a. Jeg vil også foreta noen historiske tilbakeblikk hvor jeg kort ser hen til rettsstilstanden før 1. juli 2009 og prosessen frem mot lovfestede arverettigheter for samboere.

Jeg vil ikke behandle gjeldsansvaret under samboeruskifte, skifteoppgjøret eller fremgangsmåten ved etablering av samboeruskifte i §§ 28d-28g. Jeg vil heller ikke ta for meg spørsmål knyttet til arveavgift, annet enn å påpeke at *"midler som noen mottar som arv(...)fra sin ektefelle eller samboer er fritatt for avgiftsplikt"*, jf. arveavgiftsloven⁷ § 4(4) jf. § 47A.

1.3 Rettskildebildet

Fremstillingen baserer seg på alminnelig juridisk metode. Av den grunn vil en uttømmende redegjørelse for de anvendte rettskildene ikke bli gitt. Jeg ser det likevel nødvendig å komme med noen bemerkninger til rettskildenes vekt.

Oppgaven behandler regler som kun har vært gjeldende rett i knappe 5 måneder og følgelig har oppgaven et forholdsvis lite rettskildemateriale å bygge på. Utover den vedtatte

⁷ Lov av 19. juni 1964 nr. 14.

lovteksten i arveloven kapittel IIIA finnes to sentrale *forarbeider*, et høringsnotat fra Justisdepartementet⁸ og en odelstingsproposisjon.⁹ Ellers er det skrevet noe om reglene i *juridisk teori*. Reglene er for nye til at det har kommet opp noen saker for domstolene. Jeg har benyttet alle de kildene som per dags dato finnes. Resultatet er at forarbeidene og juridisk teori i denne oppgaven har fått en noe større rettskildemessig vekt enn kildene har etter den alminnelige metodelæren.

2 Historiske tilbakeblikk

2.1 Fremveksten av ugift samlivsform

Tradisjonelt har grunnholdningen i Norge vært at ekteskapet er den best egnede institusjonen for et livsfellesskap. Helt frem til 1972 hadde vi i norsk rett en såkalt konkubinatsparagraf som forbød samboerskap mellom to ugifte personer av motsatt kjønn, først i kriminalloven,¹⁰ så i straffeloven, men da forutsatt offentlig forargelse.¹¹ Paragrafen var riktignok forsøkt opphevet to ganger og var sovende den siste tiden.

Ugift samliv er på tross av dette ikke noe nytt fenomen i historisk sammenheng.¹² Det som likevel har endret seg radikalt de siste tiårene er holdningene til samboerforhold som samlivsform.¹³ Samboerskap har blitt mer allment akseptert. Med det har antallet samboere

⁸ Høringsnotat-forslag om endringer i arveloven – rett til arv og uskifte for samboere av 22. januar 2007.

⁹ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) Om lov om endringer i arveloven mv. (arv og uskifte for samboere).

¹⁰ Lov af 20. august 1842 § 18: Leve ugifte Personer sammen som de være Ægtefolk, straffes de med Bøder eller Fængsel.

¹¹ Lov av 22. mai 1902 nr. 10 § 379: Den, som trods Paatalemyndighedens Advarsel, fortsætter et offentlig Forargelse vækkende Samliv i utugtig Omgjængelse med en person af det andet Kjønn, straffes med Bøder eller Fængsel i indtil 3 Maaneder.

¹² NOU 1999: 25 s. 61.

¹³ Ibid s. 85 flg.

økt kraftig, spesielt siden slutten av 1960-årene.¹⁴ Basert på de nyeste tallene fra Statistisk sentralbyrå (2008) er det ca. 300.000 samboerpar i Norge. Dette representerer ca. 25% av de som lever i samliv.¹⁵

I høyere aldersklasser er det færre samboere enn gifte. Dette er av interesse for de arverettslige reglene da disse gjennomgående er mer aktuelle for de godt voksne. Blant de eldste (80 år +) er det kun ca. 800 samboerpar mot ca. 33.300 gifte par.¹⁶ Det er imidlertid grunn til å anta at andelen eldre samboere vil øke med tiden når dagens unge tar med seg sin generasjons vaner inn i alderdommen.¹⁷ Når det er sagt vil *alle* de 300.000 samboerparene ha behov for et arverettslig vern. Arverettigheter regulert i lovverket betyr kanskje aller mest for de unge som mister sin samboer. De har statistisk sett lenge igjen å leve og tenker mindre på konsekvenser av et dødsfall. De vil av den grunn heller ikke ha samme foranledning til å opprette testament som de eldre. Da er det en fordel å ha et sikkerhetsnett, om sykdom eller ulykke skulle inntreffe.

2.2 Kort om rettstilstanden før 1. juli 2009

2.2.1 Arv

Samboere hadde ingen direkte arverett i kraft av loven, slik ektefeller har hatt siden slutten av 1600-tallet.¹⁸ Skulle samboere arve hverandre, måtte det opprettes et gyldig testament. Hvor mye en samboer hadde mulighet til å arve i kroner og øre var avhengig av hvor stor formue avdøde hadde, og ved høye formuer også hvor mange barn vedkommende hadde.

Fantes *livsarvinger* var det kun mulig å testamentere bort 1/3 av formuen da pliktdelsarven til barna på 2/3 måtte respekteres, jf. arveloven § 29. Livsarvingene ble bevisst prioritert

¹⁴ Lødrup (2009) s. 333.

¹⁵ <http://www.ssb.no/samboer/>

¹⁶ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 9. Basert på opplysninger fra Statistisk sentralbyrå.

¹⁷ Høringsuttalelse fra Norsk pensjonistforbund s. 2.

¹⁸ Kong Christian Den Femtis Norske Lov af 15. april 1687 5. bog 2. cap. Nå arveloven kapittel II.

fremfor samboere, men med en begrensning på 1 million kroner til hvert av barna eller hvert barns linje. Alternativt en begrensning på 200.000 kroner til hver enkelt fjernere livsarving som barnebarn og oldebarn. På den annen side kunne barna til avdøde samtykke i at deres pliktdelsarv ble krenket slik at samboeren kunne arve mer.

Fantes kun *andre slektsarvinger* kunne samboeren arve hele formuen til avdøde ved testament. Testasjonsfriheten ift. disse utarvingene var ikke begrenset. Fjernere slektsarvinger enn barn ble nedprioritert fremfor gjenlevende samboer, som man antok hadde sterkere tilknytning til avdøde.

Andre måter å tilgodese sin samboer på var å overføre verdier til hverandre i levende live, såkalte *livsdisposisjoner*. Disse trengte verken testamentsform eller å ta hensyn til livsarvingenes pliktdelsarv. Samboere kunne også oppnevne hverandre som begunstiget i *livsforsikringsavtaler*, jf. forsikringsavtaleloven¹⁹ § 15-2. Slik kunne de sikre hverandre på en god måte da forsikringsbeløp ikke skulle regnes med ved beregningen av pliktdelen, noe som innebar at samboeren fikk utbetalt forsikringssummen i sin helhet. Disse måtene å tilgodese sin samboer på er fortsatt aktuelle, men vil ikke bli behandlet mer inngående da det vil havne på siden av oppgavens tema.

2.2.2 Uskifte

Samboere hadde ingen lovfestet rett til å sitte i uskiftet bo, slik ektefeller har hatt i århundrer.²⁰ Samboere kunne imidlertid opprette en uskiftelignende ordning ved testament, men dersom førsteavdøde hadde livsarvinger ville deres pliktdelsarv, jf. arveloven § 29 gå foran denne testamentsbestemmelsen. Dette gjaldt både ift. fellesbarn og særkullsbarn.

¹⁹ Lov av 16. juni 1989 nr. 69.

²⁰ Kong Christian Den Femtis Norske Lov 5. bog 2. cap hjemlet flere unntaksordninger fra skifteplikten slik at ektefellen ble satt i en uskiftelignende posisjon. Nå arveloven kapittel III.

Livsarvingene kunne samtykke til at lengstlevende kunne sitte i uskifte slik at arveoppgjøret ble utsatt. Praksis viser at kun et fåtall livsarvinger av samboende foreldre ønsket å tvinge sin gjenlevende mor eller far til å skifte, selv om de juridisk hadde muligheten. Dette må ses i sammenheng med at folk i dag lever lenger, og at ved død er barna voksne og selvforsørget. Behovet for å motta arvemidler omgående var (og er) da som regel ikke presserende.

2.3 Prosessen frem mot arverett og rett til uskifte for samboere

Når samfunnsnormene forandres, påvirkes også rettsutviklingen ved at rettsnormene endres.²¹ Som en konsekvens av at så mange velger å leve i ugift samliv, har det oppstått et økende behov for rettslige reguleringer på flere felt. Nyere rettshistorie viser at Norge til å begynne med var restriktive med å vedta lovgivning som regulerte samboerforhold. De siste tiårene har det skjedd en endring, og samboere har fått stadig flere rettigheter. Sist i rekken er rett til arv og uskifte på nærmere vilkår. Veien mot disse arverettslige rettighetene har vært lang. Debatten rundt samboeres arverettslige stilling har pågått i juridisk teori siden 1970-tallet. For å forstå hvorfor reglene ble slik de nå er utformet i arveloven kapittel IIIA, er det nødvendig kort å gå gjennom tidligere lovarbeid og utredninger som det ble bygget på.

2.3.1 Lovendringer vurdert på 1980-tallet

På 1980-tallet ble flere lovendringer vurdert for å styrke samboeres vern ved dødsfall. Alle drøftelsene endte uten konkrete endringsforslag, med ett unntak:

Husstandsfellesskapsloven.²² Loven skulle gjelde for en stor gruppe, ikke bare samboere i ekteskapslignende samliv.

²¹ Mathiesen (2005) s. 103. Det så kalte normperspektivet i retts sosiologien.

²² Lov av 4. juli 1991 nr. 45.

Første gang en samboers rettsstilling ble drøftet i et lovarbeid var av ekteskapsutvalget i *NOU 1980:50 – "Samliv uten vigsel"*. Når det gjaldt arverettigheter ble det ikke vurdert noen *legalarverett* for samboere. Det som ble drøftet var om samboere med felles barn burde gis adgang til å tilgodese hverandre ved testament, slik at den lengstlevende fikk mulighet til å *sitte i uskiftet bo* med felles livsarvinger.²³ Utvalget konkluderte med at det ikke skulle foreslås noen rett til uskifte for samboere. Begrunnelsen var dels at samboere sjelden ville benytte seg av en slik testasjonsregel til fordel for hverandre, og dels at en slik regel ville reise store tilpasningsproblemer ift. uskiftereglene for øvrig, da disse var sterkt tilknyttet formuesordningen felleseie for ektefeller.²⁴ Det som *ble* foreslått var bl.a. å lovfeste rettigheter som bruksrett eller innløsningsrett til felles bolig, når et utenekteskapi samlivsforhold opphører ved samlivsbrudd eller død. Forslaget ble ikke fulgt opp med en lovendring på dette tidspunkt.

Noen år senere kom *St. meld. nr. 50 (1984-85) - "Om familiepolitikken"*. Meldingen konsentrerer seg i hovedsak om situasjonen til småbarnsfamilier, men tok også opp spørsmål omkring ugift samliv.²⁵ Det ble ikke foreslått noen konkrete lovendringer, men Stortinget ble invitert til debatt om hvordan regelverket rundt samboere nærmere skulle utformes. Det ble enighet i Stortinget om at det skulle gjennomføres enkeltendringer på de områdene som virket mest urettferdig. I sosialkomitéens innstilling gikk Høyre og Arbeiderpartiet bl.a. inn for likestilling av gifte og samboende, når det gjaldt arv og arveavgift.²⁶ Forutsetningen var at forholdet hadde vart en viss tid eller at samboerne hadde felles barn.

I *NOU 1988:12 – "Husstandsfellesskap"* ble tråden fra 1980 angående rettigheter til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører, tatt opp igjen. Denne gangen resulterte det i et konkret lovforslag til husstandsfellesskapsloven som senere ble vedtatt. Utvalget

²³ NOU 1980:50 pkt. 7.6 s. 56-57.

²⁴ L.c.

²⁵ St. meld. nr. 50 (1984-85) kap. 6 s. 73 flg.

²⁶ NOU 1988: 12 pkt. 4.3 s. 16-18.

skulle også utrede og komme med forslag til eventuelle endringer ellers i regelverket der parter i et husstandsfellesskap kunne komme urimelig ut. Mandatet nevner spesifikt arv og uskifte.²⁷

Utvalget gikk kun inn for en minimumsløsning og ville ikke foreslå noen endringer i *arvereglene*. Begrunnelsen var at husstandsfellesskap vil være forskjellige fra tilfelle til tilfelle, slik at det ville være vanskelig å gi felles regler.²⁸ F.eks. kan nære slektninger bo sammen i et husstandsfellesskap, og disse vil kunne arve hverandre etter loven. Utvalget mente at et testament sammen med avtaler om eierforholdet til felles verdier, i tilstrekkelig grad ville sikre andre grupper samboere rett til eiendom eller arv.²⁹ Utvalget ønsket heller ikke at adgangen til å sitte i *uskifte* skulle utvides til etterlatte i andre typer samliv eller husstandsfellesskap. Bakgrunnen var at man i disse tilfellene i liten grad kunne forutsette en sammenblanding av økonomien på samme måte som for ektefeller.³⁰

Justisdepartementet var enig i husstandsfellesskapsutvalgets resonnementer og kunne slutte seg til vurderingene som ble gjort ift. arv og uskifte i odelstingsproposisjonen som fulgte.³¹

2.3.2 De siste 10 år: Grunnlaget for dagens lovfestede rettigheter blir lagt

Det skjedde ikke stort mer i arbeidet med å sikre samboere rettigheter ved død, før vi på slutten av 1990-tallet fikk utredningen *NOU 1999:25 – ”Samboerne og samfunnet”*, etterfulgt av *St. meld. nr. 29 (2002-2003) ”Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap”*. Disse to arbeidene utgjør den sentrale forhistorien til dagens lovfestede rettigheter i arveloven kapittel IIIA.

²⁷ NOU 1988: 12 s. 13.

²⁸ Ibid s. 48-49.

²⁹ L.c.

³⁰ Ibid s. 51.

³¹ Ot. prp. nr. 52 (1990-91) s. 21.

NOU 1999:25 drøfter samboeres rettsstilling på en rekke områder - herunder i arveretten - og er det viktigste og grundigste utredningsarbeid som er gjort for samboere.

Samboerutvalget foreslo flere reformer innen arveretten, men kom ikke med konkrete lovforslag.

Utvalget gikk ikke inn for en *legalarverett* for samboere. Det ble bl.a. lagt vekt på at samboere lett kunne opprette testament til fordel for hverandre og at gjenlevende samboer hadde fått visse rettigheter til felles bolig og innbo gjennom husstandsfellesskapsloven.³² Det ble også lagt vekt på at partene etter eget ønske har latt være å gifte seg, og at deres valgte samlivsform må respekteres. Hensynet til individets selvstendighet og uavhengighet ble særlig fremhevet.³³ Samboerutvalget så imidlertid behov for å styrke gjenlevende samboers arverettslige stilling når avdøde har livsarvinger. Utvalgets flertall foreslo å innføre en form for *minstearv* også for samboere, oppad begrenset til 4G. Denne skulle kunne gå foran pliktdelsarven, forutsatt at det ble *bestemt i testament* og samboerne hadde *felles barn* eller hadde *levd sammen i minst 2 år*.³⁴

Utvalget hadde en mer positiv holdning til uskifte enn til legalarverett. Flertallet ville likevel ikke innføre en generell rett til å sitte i uskifte, men begrense det til *felles bolig og innbo*.³⁵ Forutsetningen var at særkullsbarn samtykket, slik som for ektefeller. Det var uenighet i utvalget når det kom til utforming av de nærmere vilkårene for å kunne sitte i uskiftet bo.³⁶ Flertallet på sin side mente at det måtte kreves *felles barn* eller at samboerne hadde *vært sammen i minst fem år før dødsfallet*. Mindretallet mente at kun de samboerne som hadde felles barn burde få en uskifteadgang. Ett utvalgsmedlem gikk i mot uskifterett for samboere på prinsipielt grunnlag.

³² NOU 1999:25 s. 132.

³³ Ibid s. 127.

³⁴ Ibid s. 133.

³⁵ Ibid s. 135.

³⁶ L.c.

Regjeringen Bondevik II tok i *St. meld. nr. 29 (2002-2003)* utgangspunkt i *NOU 1999:25* og de synspunktene som kom frem i høringsrunden. Regjeringen ville også gå inn for at samboere skulle få en *lovfestet rett til minstearv* på 4G.³⁷ Det ble vektlagt at en slik minstearv ville sikre gjenlevende samboer et minimum av økonomisk trygghet. Forslaget ble gitt først og fremst for å sikre svakerestilte grupper som i liten grad benyttet sin testasjonsadgang. Regjeringen ønsket å innføre to likestilte vilkår for å kunne oppnå denne rettigheten: Enten at samboerparet hadde *felles barn* eller hadde *levd sammen i minst fem år*.

Regjeringen ville videre gå inn for å lovfeste en rett til å sitte i *begrenset uskiftet bo* med *felles bolig og innbo* for samboere med *felles barn*.³⁸ Begrunnelsen for å utelukke samboerpar uten felles barn var i korte trekk at disse kunne tilgodese hverandre i testament hvis de ønsket at lengstlevende samboer skulle få rettigheter i boet. Når testament ikke var skrevet eller ekteskap ikke var inngått kunne det være et bevisst valg som lovgiver ikke burde gripe inn i. Det ble også påpekt at det kunne oppstå bevisproblemer knyttet til samboerskapets varighet dersom det ble innført en rett til uskifte for samboere uten felles barn.

I tråd med familiemeldingens forslag til legalarv og uskifterett for samboere,³⁹ kom *Justisdepartementets høringsnotat 22. januar 2007*. Der ble det bl.a. foreslått en lovfestet rett til *minstearv* for samboere på 4G dersom "*samboerskapet har vart i minst de fem siste årene før dødsfallet*" eller samboerne "*har, har hatt eller venter felles barn*".⁴⁰ Denne arveretten skulle også gå foran livsarvingenes pliktdelsarv. Dermed skjedde det en omprioritering av arvegrupper i interesseavveiningen: Fra å prioritere livsarvinger, til å prioritere gjenlevende samboer. Forslaget innebar at avdøde samboer ville kunne arve alt hvis dødsboet hadde en verdi på 4G eller mindre.

³⁷ St. meld. nr. 29 (2002-2003) s. 72.

³⁸ Ibid s. 71.

³⁹ St. meld. nr. 29 (2002-2003) pkt. 7.5.1.3 og pkt. 7.5.1.1.

⁴⁰ Høringsnotatet s. 21-23, 41-42 og 46.

Departementet foreslo under tvil at reglene skulle gjøres fravikelige slik at legalarveretten skulle kunne *innskrenkes eller fratas* i testament.⁴¹ Av rimelighetshensyn ble det foreslått å innføre et tilsvarende gyldighetsvilkår som for ektefeller i arveloven § 7. Testamentet måtte derfor ha *kommet samboeren til kunnskap før dødsfallet* for å være gyldig. Konsekvensen av dette var at testamentsbyrden ble flyttet fra det antatte flertall av samboere som ønsker å begunstige hverandre med arv, til de parene som ikke ønsker det.

Når det gjaldt rett til å sitte i *uskiftet bo* ble det foreslått å gi samboere en *lovfestet rett til å sitte i uskiftet bo med felles bolig og innbo*. Betingelsen var at samboerne ”*har, har hatt eller venter felles barn*”.⁴² Det ble videre lagt opp til at samboerne i testament kunne *utvide* uskifteretten til å omfatte andre eiendeler. På samme vilkår som for arveretten ble det i motsatt fall også gitt en mulighet til å *begrense eller frata* retten i testament.⁴³

Etter høringsrunden kom *Ot. prp. nr. 73 (2007-2008)* med et endret lovforslag som senere ble vedtatt. Oppgaven vil redegjøre for innholdet i dette dokumentet underveis.

3 Samboerbegrepet

Begrepene ”samboer”, ”samboerforhold” og ”samboerskap” er alle forholdsvis nye. Ordet ”samboer” kom først inn i språket på slutten av 1970-tallet, ”samboerforhold” kom noe senere og ordet ”samboerskap” vant først terreng på 1990-tallet. Før den tid ble betegnelser som ”konkubinat”, ”papirløst ekteskap”, ”avtalt samliv”, ”ugift samliv”, ”samliv uten vigsel” og lignende benyttet. I dag er det klart ”samboer” og ”samboerskap” som brukes mest, også offentlig.⁴⁴

⁴¹ Ibid s. 22-23.

⁴² Høringsnotatet s. 27-30, 42-43 og 46-47.

⁴³ Ibid s. 29-30.

⁴⁴ NOU 1999:25 s. 32-33.

3.1 Generell samboerdefinisjon?

I dag finnes det ikke én rådende og entydig legaldefinisjon av begrepet ”samboer” i norsk rett. Samboerutvalget ønsket å innføre en slik generell samboerdefinisjon i 1999. Mandatet var avgrenset til de stabile og ekteskapslignende forholdene. Med denne begrensningen ble det oppstilt to kjennetegn som utgangspunkt: *Felles barn* eller et forhold av *en viss varighet, som hovedregel to år*. Disse kriteriene skulle bare kunne fravikes når ”gode grunner” tilsa det.⁴⁵ Selv om hensynet til enkelhet og forutsigbarhet taler for denne løsningen, ble den ikke videreført. Familiemeldingen ga uttrykk for at det vanskelig ville la seg gjøre med en fullstendig samordning av samboerbegrepet.⁴⁶ Det synet har fått støtte i ettertid.

Begrunnelsen for ikke å gå for en generell samboerdefinisjon er sammensatt. For det første er ”samboere” ikke en homogen gruppe. Det eksisterer mange ulike typetilfeller, alt fra de unge barnløse parene i kortvarige forhold, til de livslange samlivene med barn. For det andre etableres og oppløses samboerskap uformelt og har utad ingen observerbare kjennetegn. Å være i et samboerforhold er kun en faktisk situasjon mellom partene, ikke et rettsforhold med offentligrettslige virkninger slik som ekteskapet er. Vi har heller ikke en alminnelig samboerlov i Norge som direkte retter seg mot denne gruppen alene, slik Sverige, og snart Finland, har.⁴⁷ Etter min oppfatning har det utslagsgivende vært at det gjør seg gjeldende forskjellige hensyn og behov på ulike rettsområder som forsvarer alternative definisjoner.⁴⁸

⁴⁵ Ibid s. 23 og 123-124.

⁴⁶ St. meld nr. 29 (2002-2003) s. 66-67.

⁴⁷ Sverige: Sambolag (2003:376), samboerdefinisjon i 1§. Finland: Lagförslag til lag om upplösning av gemensamt hushåll när ett samboförhållande upphör, samboerdefinisjon i 3§.

⁴⁸ Høringsnotatet s. 17 og Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 21.

Det vesentlige må være å komme frem til noen felles krav som sammen kan danne kjernen i samboerbegrepet uansett hvilket rettsområde vi befinner oss på, men at det utenfor denne må være rom for variasjon. Det må skilles mellom slike generelle minimumskrav som alltid må være oppfylt, og momenter i en helhetsvurdering som utfyller, og kan ivareta de spesielle hensyn på det aktuelle rettsområdet.

3.1.1 Vektlagte krav vedrørende kjernen i samboerbegrepet

Generelt er det vanlig å reservere uttrykket samboere til et *forhold mellom to personer*.⁴⁹ Ingen kan være samboer med mer enn én person på samme tid. Dette gjør at andre typer bofellesskap som vennskaplige bokollektiver, normalt ikke utgjør et samboerforhold. På den annen side er det ikke oppstilt noen krav til at forholdet mellom de to må være av seksuell karakter, men det er det vanlige.⁵⁰

Videre er det et krav at *samboerne lever sammen som par i felles husholdning*.⁵¹ I dette ligger at det må eksistere et *visst økonomisk fellesskap* og at paret må *bo sammen i felles bolig*. Det kan ut fra disse kravene trekkes en grense mot de kjæresteparene som ofte overnatter hos hverandre, men som har hvert sitt bosted formelt og reelt. Det er likevel ikke oppstilt noe krav om at paret må være folkeregistrert i samme bopel. At samboerne må utgjøre et par har blitt presisert som at de må leve i et *ekteskapslignende forhold*.⁵² I dette ligger det krav til forholdets stabilitet. Partene må utgjøre en etablert følelsesmessig enhet hvor forholdet har vart en tid, alternativt at siktemålet er et samliv av lengre varighet. Det vil si at hvis en av partene dør kort tid etter at de har flyttet sammen, kan de likevel bli ansett som å ha vært samboere i ordets rette forstand.

⁴⁹ Strøm Bull (1990) s. 20, Lødrup (2009) s. 336 og NOU 1999:25 s. 123.

⁵⁰ Strøm Bull (1990) s. 20 og Lødrup (2009) s. 337.

⁵¹ NOU 1999:25 s. 123.

⁵² Ibid. s. 123 flg., Lødrup (2009) s. 336-337 og Sverdrup (1997) s. 320.

Det er både en objektiv og en subjektiv side ved at forholdet skal være ”ekteskapslignende”.⁵³ *Objektivt* sett er det pekt på at det ikke må være noe i veien for at partene gifter seg, under henvisning til de formelle vilkårene for ekteskapsinngåelse. De kan ikke være gift fra før eller være i nær slekt, og normalt må de være over 18 år. Disse kravene gjør at to søsken som bor sammen, eller et voksent barn som bor med en av foreldrene, faller utenfor definisjonen. *Subjektivt* sett er det pekt på at samboerne må oppfatte seg selv som et par innad. De må også vedkjenne seg forholdet og utad fremstå som et par.

Det er på det rene at også homofile par kan være samboere og leve i ekteskapslignende forhold.⁵⁴ Det mener jeg er en selvfølge og vil være det naturlige, spesielt etter at vi fikk felles ekteskapslov for heterofile og homofile par som trådte i kraft 1. januar 2009.⁵⁵

3.1.2 Eksempler fra lovgivningen på ulike avgrensninger av samboerbegrepet

I norske lover og forskrifter har vi et stort antall forskjellige samboerdefinisjoner. Flest definisjoner finnes på det offentligrettslige området. Jeg vil her gi en kort oversikt over *noen* utvalgte samboerdefinisjoner som kan gi et nyttig sammenligningsgrunnlag til arveretten. Det vil falle utenfor oppgavens rammer å redegjøre uttømmende for alle samboerdefinisjoner.⁵⁶

1. Barneloven⁵⁷

⁵³ NOU 1999:25 s. 123 flg. og St. meld. nr. 29 (2002-2003) s. 65 flg.

⁵⁴ Lødrup (2009) s. 337 og Sverdrup (1997) s. 187.

⁵⁵ Endringslov av 27. juni 2008 nr. 53.

⁵⁶ Andre definisjoner finnes i straffeprosessloven § 122(2), skatteloven § 2-16, navneloven § 4(2) og § 10(2) nr. 1, pasientrettighetsloven § 1-3b og forskrift om standardisert erstatning etter lov om yrkesskadeforsikring § 6-1(3). Begrepet ”samboer” benyttes også flere steder i lovverket uten å bli nærmere definert. Eksempler finnes i barnetrygdloven § 7(2) og § 9, straffeloven § 228(4)b og § 228(4)c, dekningsloven § 5-2(3) og tvisteloven § 22-8.

⁵⁷ Lov av 8. april 1981 nr. 7.

Når ugifte par får barn sammen, er det ingen som automatisk blir far eller medmor til barnet. Barnelova krever at farskapet eller medmorskapet må vedkjennes. I følge § 4(3) er det kun de samboerne som er *”folkeregistrerte på same adresse eller erklærer i melding til folkeregistermyndigheita at dei bur saman”* som kan vedkjenne seg dette på egenhånd uten morens medvirkning. Dette er et eksempel på en snever samboerdefinisjon. Krav om felles folkeregistrert adresse stilles ikke generelt, jf. punkt 3.1.1.

2. Folketrygdloven⁵⁸

Mange trygdeytelser er avhengig av den enkeltes familiesituasjon. Folketrygdloven likestiller noen samboere med ektefeller. I følge § 1-5(3) er et samboerpar *”to ugifte personer som lever sammen”* som *”har eller har hatt felles barn”* eller *”tidligere har vært gift med hverandre”*. Dette presiseres videre i 4. ledd ved at *”to personer som bor i samme hus, regnes som samboerpar selv om de bor i hver sin del av huset. Det kan gjøres unntak for personer som bor i hver sin boenhet i et hus med mer enn fire selvstendige og klart atskilte boenheter. To personer som vanligvis har felles bolig, regnes som samboerpar selv om de midlertidig bor atskilt”*. I noen bestemmelser utvides definisjonen til også å gjelde samboerpar som *”har levd sammen i 12 av de siste 18 månedene”*.⁵⁹

3. Lov om tvangsfullbyrdelse⁶⁰

En kreditor kan som hovedregel bare få dekning for sitt krav i formuesgoder som reelt sett tilhører skyldneren på beslagstiden, jf. dekningsloven⁶¹ § 2-2 og tvangsfullbyrdsesloven § 7-1(2). Dette utgangspunktet endres ikke ved at skyldneren er gift eller samboer, men er saksøkte *”gift eller lever i et ekteskapslignende forhold som har vart i minst to år, eller hvor samboeren har, har hatt eller venter barn med saksøkte”* finnes en legalpresumsjon i tvangsfullbyrdsesloven § 7-13(3). Der forutsettes det at paret reelt sett eier hver sin ideelle andel av felles bolig, så sant boligen er ervervet under samlivet. Når skyldneren er

⁵⁸ Lov av 28. februar 1997 nr. 19.

⁵⁹ F.eks. § 3-2(5).

⁶⁰ Lov av 26. juni 1992 nr. 86.

⁶¹ Lov av 8. juni 1984 nr. 59.

samboer, kan særkreditorene dermed presumptivt ta utlegg i 50% av boligen, med mindre et annet eierforhold blir sannsynliggjort av samboerne selv.

4. Arveavgiftsloven

Når noen mottar arv er den store hovedregel at det må betales en arveavgift til staten for dette. Det er likevel avgiftsfritak for arv som noen mottar fra sin ektefelle eller samboer, jf. arveavgiftsloven § 4(4). Dette nødvendiggjør en nærmere presisering av hvem unntaket skal gjelde for. Samboere defineres i § 47A som i folketrygdloven § 1-5. I tillegg omfattes *”to ugifte personer som bor sammen og har bodd sammen sammenhengende i minst to år i et ekteskapslignende eller partnerskapslignende forhold”*.

5. Husstandsfellesskapsloven

Når ”særlige grunner” foreligger, gir husstandsfellesskapsloven gjenlevende husstandsmedlemmer rett til å ta over felles bolig og innbo til markedspris (evt. markedsleie)⁶² når et husstandsfellesskap opphører ved død, jf. § 2. Det eksisterer et husstandsfellesskap når *”to eller flere ugifte personer over 18 år har bodd sammen i en husstand(...)i minst to år, eller de har, har hatt eller venter barn sammen”*, jf. § 1. Dette er strengt tatt ikke en samboerdefinisjon. Loven gjelder for alle voksne som bor sammen med noen de ikke er gift med. Samboere vil være omfattet, men det vil også venner, søsken som bor sammen eller et myndig barn som bor med en av foreldrene. Denne loven skiller seg dermed klart fra andre lover.

3.2 Lovfestet definisjon i arveloven

I arveloven kapittel IIIA er begrepet ”samboer” ikke definert av redaksjonelle og språklige grunner, men det har kommet inn en legaldefinisjon av begrepet ”samboerskap” i § 28a(1) og (2). Samboerbegrepet er knyttet opp mot legaldefinisjonen ved at en samboer skal være *”kvar ein som lever i sambuarskap”*, jf. § 28a(3). Hvordan samboerne nærmere skulle

⁶² Se husleieloven § 8-2(1)c.

avgrenses var en av hovedproblemstillingene i arbeidet med å lovfeste arverett og uskifterett for samboere. Hvem skulle få krav på disse rettighetene?

Lovgiver tok utgangspunkt i NOU 1999:25 og St. meld. nr. 29 (2002-2003). Resultatet ble at det verken i høringsnotatet eller i odelstingsproposisjonen ble foreslått en generell samboerdefinisjon. Lovgiver nøyde seg med en definisjon som kun skulle gjelde ift. de konkrete arverettslige rettighetene. Det er presisert i § 28a(1) og (3) med ordene ”*i lova her*” og ”*etter denne lova*”. Begrunnelsen var at de nye reglene prioriterer gjenlevende samboer på bekostning av andre arvinger og trengte egnede kriterier til dette formål.⁶³

3.2.1 Vilkårene i arveloven § 28a

For å oppnå legalarverett eller en rett til å sitte i uskifte, må gjenlevende samboer godtgjøre at han/hun levde i *et samboerskap* med avdøde slik dette er definert i § 28a. Der oppstilles det fem vilkår som alle må være oppfylt. Jeg vil under dette punktet behandle de ulike vilkårene de lege lata, før jeg går over til å vurdere dem de lege ferenda i punkt 3.2.2.

A) *To personar*

Det er kun to personer som kan leve sammen i et samboerskap i arvelovens forstand. Det vil si at det kun er mulig å ha én samboer om gangen. Om disse to personene er mann og kvinne eller to av samme kjønn er irrelevant da lovgiver har gått inn for en kjønnsnøytral samboerdefinisjon.⁶⁴ Bofellesskap som kollektiver vil som hovedregel ikke være omfattet, men to deltakere i et bofellesskap kan unntaksvis bli omfattet, f.eks. hvis flere samboerpar bor sammen i et hus og deler fellesarealer. Det vil være de øvrige vilkårene som avgjør.⁶⁵ Arvelovens samboerdefinisjon skiller seg med dette kravet fra definisjonen i husstandsfellesskapsloven.

⁶³ Høringsnotatet s. 17.

⁶⁴ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 46.

⁶⁵ Ibid s. 45-46.

B) Over 18 år

Det andre vilkåret er et formelt myndighetskrav. 18 års grensen peker tilbake på ”to personar” slik at begge må oppfylle vilkåret for å få legalarverett og rett til uskifte. Uten denne presiseringen ville rettighetene arveloven gir ikke bli gjensidige i de samboerskapene hvor kun den ene parten er myndig. At partene må være minst 18 år er et absolutt vilkår og gir ikke rom for unntak. Et sted må grensen gå selv om vilkåret i et fåtall tilfeller kan lede til et urimelig resultat. Eksempler kan være når paret har felles barn eller dødsfallet skjer like før gjenlevendes 18 års dag. Skulle den ene parten være så uheldig å miste sin samboer på 18 årsdagen, er kravet ”over 18 år” strengt tatt ikke oppfylt. Etter min oppfatning må ordlyden tolkes som ”fylt 18 år” slik at vilkåret i et slikt tilfelle er oppfylt.

C) Korkje er gift, registrert partner eller sambuar med andre

Samboere kan ikke være gift, registrert partner eller samboer med andre samtidig som de lever i et samboerskap med hverandre. Dette vilkåret er nært tilknyttet kravet om at et samboerskap kun kan bestå av to personer. Det har blitt ansett som spesielt viktig og ønskelig å oppstille et slikt formelt krav i arveretten. Vilkåret har betydning for å unngå at personer kan ha samtidige rettigheter etter flere.⁶⁶

Det heter i forarbeidene at partene må være formelt skilt eller tidligere samboerforhold må være opphørt, for å kunne etablere et nytt samboerskap.⁶⁷ Et ektepar er formelt skilt fra det tidspunkt fylkesmannen har gitt skilsmissebevilling, jf. ekteskapsloven⁶⁸ § 27. På vegne av familie- og arverettsgruppen ved det juridiske fakultet i Oslo vurderte Asland i høringsrunden om det burde oppstilles et unntak der partene er legalseparerte, men ikke skilt.⁶⁹ I et slikt tilfelle vil det ikke være flere med samtidige arverettigheter da de separerte ikke arver hverandre, jf. arveloven § 8. Lovgiver gikk imidlertid ikke inn for å oppstille et

⁶⁶ Høringsnotatet s. 17.

⁶⁷ Ibid s. 40.

⁶⁸ Lov av 4. juli 1991 nr. 47.

⁶⁹ Høringsuttalelse fra John Asland på vegne av familie- og arverettsgruppen ved Det juridiske fakultet, UIO s. 4-5.

slikt unntak fra vilkåret da det ble antatt at dette måtte gjelde svært få. Det var også ønskelig å gjøre reglene så klare og lite omstendelige som mulig.⁷⁰ Når et samboerskap har opphørt, beror på en konkret skjønnsmessig vurdering.⁷¹ At en eller begge sitter i uskiftet bo fra tidligere ektefelle eller samboer er ikke til hinder for et nytt samboerskap.⁷²

D) Lever saman

Det at paret faktisk ”lever saman” i et ”ekteskapsliknande forhold”, utgjør hovedkriteriene i § 28a. Hele begrunnelsen for å innføre arverettigheter for samboere knytter seg til dette faktum. Disse to materielle vilkårene må i praksis vurderes i sammenheng, men blir her behandlet hver for seg.

Å leve sammen innebærer at paret som hovedregel må være *permanent bosatt i samme husstand*.⁷³ Det samme kravet er som vist oppstilt i teorien, av samboerutvalget og i de andre lovfestede definisjonene. Etter min mening følger dette allerede av en naturlig språklig forståelse av betegnelsen sam-boere. Særboere vil ikke kunne arve hverandre eller sitte i uskifte, selv om de lever i et parforhold.⁷⁴

Om kravet til faktisk samliv er oppfylt beror på en *alminnelig bevisvurdering*. Om partene har felles folkeregistrert adresse vil være et viktig moment, men ikke et krav.⁷⁵ Har ikke paret felles folkeregistrert adresse er dette et tungtveiende moment mot at et samboerskap eksisterer. Det vil da normalt være nødvendig med sterkere holdepunkter av annen art for at

⁷⁰ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 21.

⁷¹ Se eksempel i LH-2008-172266. I svensk rett er spørsmålet løst i sambolagen 2 §.

⁷² Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 46.

⁷³ L.c.

⁷⁴ Høringsnotatet s. 17.

⁷⁵ Ibid s. 17-18. Arbeids- og velferdsdirektoratet, Finansnæringens Hovedorganisasjon og Norsk pensjonistforbund ønsket i sine høringsuttalelser å oppstille felles folkeregistrert adresse som et krav, men lovgiver ønsket ikke å lovfeste et slikt vilkår. Om den nærmere begrunnelse se Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 21.

paret kan anses å ha levd sammen.⁷⁶ Domstolenes bredere vurdering vil avgjøre spørsmålet. Momenter som kan føre til at paret likevel blir vurdert til å være samboere kan være felles postadresse, vitnemål fra naboer, venner og familie og omstendigheter som hvor partene har hatt det vesentlige av sine personlige eiendeler.⁷⁷

Selv om partene ikke bor sammen i felles bolig, kan vilkåret unntaksvis være oppfylt. Paret er fortsatt å karakterisere som samboere når de *”for ei tid bur frå kvarandre på grunn av utdanning, arbeid, sjukdom, opphald på institusjon eller andre liknande omstende”*, jf. § 28a(2) 1. pkt. Det var opprinnelig tenkt at dette kun skulle fremkomme av forarbeidene, men flere høringsinstanser ønsket å få det inn i lovteksten.⁷⁸ Det ble tatt til følge, og lovforslaget ble endret.⁷⁹ Antagelig kan kravet også være tilfredsstilt selv om samboerskapet har hatt et eller flere *korte avbrudd*.⁸⁰

I praksis vil unntakene kunne bli en grobunn for generelle tvilsspørsmål av både faktisk og juridisk karakter. F.eks.: Hvor lang tid skal det godtas at par bor fra hverandre? Hvor lange avbrudd i forholdet skal aksepteres? Og hva ligger i *”andre liknande omstende”*?

Formuleringen i § 28a(2) 1. pkt. er tilsvarende den som er brukt i arveavgiftsloven § 47A 2. pkt. Folketrygdloven § 1-5(4) godtar også at paret *”midlertidig bor atskilt”*.

Forarbeidene til disse bestemmelsene kunne gitt veiledning omkring spørsmålene, men de sier ikke noe klargjørende. Praksis tilknyttet bestemmelsene vil kunne gi nyttig veiledning til domstolene, men det vil føre for langt å redegjøre for denne her.

Slik unntaket i § 28(2) 1. pkt. er utformet vil det også kunne oppstå konkret bevisvil i enkeltsaker som: Hva var egentlig årsaken til separate adresser i dette tilfellet? Gjenlevende samboer vil typisk hevde grunner som er nevnt i § 28a(2) 1. pkt. for å få rett til arv og

⁷⁶ Høringsnotatet s. 40.

⁷⁷ Asland (2008) s. 487.

⁷⁸ Se bl.a. Den norske Advokatforenings høringsuttalelse s. 2-3.

⁷⁹ Sml. lovforslaget i høringsnotatet s. 46 og Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 53.

⁸⁰ NOU 1999:25 s. 124.

uskifte, mens avdødes slektsarvinger vil kunne hevde at samlivsbrudd var årsaken for å hindre gjenlevende rettigheter i boet. Også i andre tilfeller vil det kunne bli ord mot ord, f.eks. når begrunnelsen for forskjellig bosted opprinnelig var en ”gyldig grunn”, men forholdet har tatt slutt i den perioden paret bodde fra hverandre.

E) Ekteskapsliknande forhold

Forholdet må være ekteskapsliknende for å gi arverettigheter. Dette er en tilnærmet rettslig standard som har blitt stilt som hovedkriterium i mange lover. I begrepet ligger det at det må dreie seg om *et parforhold*, paret må ha *felles husholdning* og forholdet må vise eller ta sikte på en *viss stabilitet*.⁸¹ Om kravet er oppfylt beror utover disse utgangspunktene på en *konkret skjønnsmessig helhetsvurdering*. På det formuerettslige område, herunder arveretten, vil kravet ofte også innebære en *viss felles økonomi* eller at paret har visse forutsetninger for å ivareta hverandres behov, også økonomisk.⁸² Samboerpar som bevisst har ønsket atskilt økonomi vil likevel kunne få arverettigheter basert på andre momenter. Videre er det heller ikke i arveretten ment å oppstille et krav om seksuelt forhold.⁸³

Etter ønske fra to høringsinstanser⁸⁴ er det tatt inn en presisering av ekteskapsliknende forhold i § 28a(2) 2. pkt. Personer som ikke kan gifte seg, jf. ekteskapsloven § 3 kan heller ikke leve sammen i samboerskap. Det betyr at nære slektninger som søsken eller foreldre og barn ikke kan være samboere.

3.2.2 Vurdering av vilkårene

Jeg vil i dette punktet komme med noen kommentarer til samboerdefinisjonen i § 28a. Min hensikt er å belyse noen positive og negative sider ved de vilkårene som lovgiver har valgt å oppstille.

⁸¹ Høringsnotatet s. 17.

⁸² Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 46.

⁸³ L.c.

⁸⁴ Asland/familie- og arverettsgruppen og Den norske Advokatforening.

Rent lovteknisk kan det påpekes at vilkåret ”*to personar*” er noe overflødig da oppfyllelse av de andre vilkårene resulterer i nettopp dette. På den annen side får presiseringen klart frem forskjellen på begrepene ”samboerskap” og ”husstandsfellesskap” hvilket er nødvendig da husstandsfellesskapsloven også gir visse rettigheter ved død. Det er videre ønskelig å harmonisere samboerdefinisjonene på tilstøtende rettsområder. Med dette vilkåret skjer en samordning med definisjonene i bl.a. arveavgiftsloven § 47A og folketrygdloven § 1-5. Materielt hindrer vilkåret unødvendig kompliserte arveoppgjør som kunne blitt en realitet om flere samboere skulle kunne arve avdøde. Da måtte det blitt vedtatt flere nye regler som sa noe om arvefordelingen mellom øvrige arvinger og samboerne, og mellom de respektive samboerne.

Å oppstille et *myndighetskrav* har flere fordelaktige sider. Først og fremst letter det prosessen med å avgrense rettighetshavere. Vilkalet er lett å kontrollere, og det er i seg selv et prosessøkonomisk gode. At mindreårige ikke kan kreve arv er også prosessøkonomisk av den grunn at Overformynderiet og verger ikke behøver å blandes inn, jf. vergemålsloven.⁸⁵ I tillegg er det et hensiktsmessig vilkår da husstandsfellesskapsloven oppstiller 18-årsgrense for å kunne kreve naturalutlegg ved død.

På den annen side gir ekteskapsloven § 1a tillatelse til at mindreårige ned til 16 år kan gifte seg på nærmere fastsatte vilkår. Via ekteskapsinstituttet kan dermed mindreårige få både en legalarverett og en uskifterett.⁸⁶ Myndighetskravet for samboere er som nevnt absolutt, og kan som hovedregel heller ikke avhjelpest med å testamentere. Arveloven § 48 jf. § 60 setter 18 år som et formkrav for at testamentet skal være gyldig. Etter dette vil ikke umyndige samboere på noen måte kunne få arverettigheter ved død.

Når det er et faktum at umyndige gifte og umyndige samboende blir forskjellsbehandlet og samboerskapet skal være ”ekteskapslignende” kan det stilles spørsmål om attenårskravet

⁸⁵ Lov av 22. april 1927 nr. 3. Også påpekt i Asland (2008) s. 488.

⁸⁶ Sistnevnte hvis Overformynderiet samtykker, jf. arveloven § 13(3).

burde vært noe modifisert. Alternativt om det burde blitt oppstilt et unntak fra kravet, f.eks. etter tilsvarende modell som ekteskapsloven § 1a. Det som taler for denne løsningen er at samboerskap i dagens norske samfunn ofte er et forstadium til ekteskapet.⁸⁷ Det er nettopp de unge som først og fremst velger denne samlivsformen. Det er videre ikke bare de samboerparene hvor begge er umyndige som havner i ”et rettstomt rom”, men også de samboerparene hvor den ene er under 18 år. En slik endring ville heller ikke gjort regelverket unødig komplisert eller uklart å forstå.

For dagens løsning er det fremhevet at det er en umulig oppgave å lage et lovverk som vil være rimelig og tilfredsstillende i alle tenkelige situasjoner. Reglene må så vidt mulig innrettes etter ”normalsituasjonen”.⁸⁸ Det vil være få samboere under 18 år som vil oppleve å miste sin partner. Videre må ytterligere vilkår være oppfylt for å kunne få rettigheter direkte i kraft av loven bl.a. felles barn.⁸⁹ Som Asland påpeker, vil mindreårige sjelden oppfylle alle vilkårene uansett.⁹⁰ Den mindreåriges økonomiske interesser i arv blir dessuten ivaretatt ved at foreldre eller andre foresatte fortsatt har en fostringsplikt, jf. barneloven §§ 66-68.⁹¹ Normalt sett vil uskifte heller ikke lønne seg for de yngre, bl.a. fordi boet som regel er lite eller dominert av gjeld. Når uskifteretten svært sjelden vil benyttes av denne gruppen, vil ikke en lovendring ha særlig stor egenverdi.

At samboerne ikke kan være *gift, registrert partner eller samboer med andre*, motvirker vanskelige arveoppgjør. Hvordan skulle f.eks. arven blitt fordelt hvis avdøde etterlot seg både gjenlevende ektefelle og samboer? Kravet er i de fleste tilfeller lett å kontrollere og er i god overensstemmelse med ekteskapsloven § 4, som setter forbud mot å inngå ekteskap når tidligere ekteskap består.

⁸⁷ Asland (2008) s. 488.

⁸⁸ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 15-16.

⁸⁹ Se oppgavens punkt 4.1.

⁹⁰ Asland (2008) s. 488.

⁹¹ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 46.

Formålet med § 28a er å klargjøre hvilke samboerforhold som utløser rettighetene arv og uskifte. Det kan hevdes at de to siste vilkårene - at paret må *1) leve sammen 2) i et ekteskapslignende forhold* – ikke er klargjørende nok. Flere høringsinstanser hadde realitetsmerknader til disse vilkårene. Det meste av kritikken går på at de er for vage, upresise og skjønnsmessige. De er også lite egnet til rettslig prøving. Jussformidlingen i Bergen uttrykker dette som et behov for klare avgrensede kriterier. Med slike krav skapes atskillige grensetilfeller hvor det vil fremstå som usikkert om forholdet omfattes av loven eller ikke.⁹² Jeg er enig i noe av kritikken, men for skarpe vilkår vil også kunne lede til urimeligheter. Utover de formelle minimumsvilkårene må det være rom for skjønn. Jeg ser heller ikke det store problemet i praksis. Vilrårene i § 28a må i hvert enkelttilfelle vurderes i sammenheng med tilleggsvilkårene som oppstilles i hovedbestemmelsene § 28b og § 28c.⁹³ Det er kun når også disse vilkårene er oppfylt at samboerparet oppnår arverettigheter. Dette avhjelper eventuelle svakheter med de materielle kravene i § 28a.

4 En samboers rett til arv og uskifte

4.1 Felles tilleggsvilkår

Det er kun gjenlevende samboer som *”har, har hatt eller ventar barn med avdøde”*⁹⁴ og som *”var sambuar med den avdøde ved dødsfallet”* som har rett til arv og uskifte i kraft av loven.⁹⁵ Disse tilleggsvilkårene er først og fremst oppstilt for å være sikker på at tilknytningen mellom samboerne var av en slik karakter at det er rimelig og rettferdig å prioritere samboerens interesser på bekostning av andre arvinger, men også av hensyn til samboerne selv trengs tilleggsvilkår. Et samboerforhold skal ikke utløse arverettigheter før

⁹² Jussformidlingens høringsuttalelse s. 3-4.

⁹³ Se oppgavens punkt 4.1.

⁹⁴ Forkortet til felles barn.

⁹⁵ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 25-27 og 40.

det oppleves som stabilt av partene selv. Noe annet kunne ført til uønskede resultater og reglene ville virket mot sin hensikt.

Vilkårene viser at samboere ikke likestilles med ektefeller. Det er ikke oppstilt noe krav om felles barn for at lengstlevende ektefelle skal få rett til arv eller uskifte. Det er tilstrekkelig at ekteskapsvilkårene, jf. ekteskapsloven kapittel 1 er oppfylt og at vigselen er foregått på den måten ekteskapsloven kapittel 3 foreskriver.⁹⁶ Den eneste begrensningen er at ekteskapet ikke kan være oppløst ved skilsmisse eller separasjon før dødsfallet, jf. arveloven § 8. Denne paragrafen tilsvarer vilkåret om at samboerskapet må bestå ved dødsfallet, men bestemmelsen krever ikke at ektefellene må bo sammen når den første dør.

Under punkt 4.1.1 og 4.1.2 vil jeg redegjøre for vilkårene de lege lata med hovedvekt på kravet om felles barn.

4.1.1 Sambuar med den avdøde ved dødsfallet

Kun den som var "*sambuar med den avdøde ved dødsfallet*" kan få arv- og uskifterett, jf. § 28b(1) og § 28c(1). Det at samboerskapet må bestå på det tidspunktet den første samboeren dør for å få disse rettighetene, er naturlig og følger allerede av § 28a(3) jf. § 28a(1) og (2). Det er nettopp det at partene bor sammen som er grunnlaget for at den gjenlevende samboeren får arverettigheter i boet.⁹⁷ Når et samlivsbrudd finner sted før dødsfallet vil den samhörigheten og tilknytningen samboerne deler i et livsfellesskap forsvinne, og reelle hensyn taler for at slektsarvinger igjen må komme først i arverekken. Ingen ønsker normalt å tilgodese en ekskjæreste ved sin død, av den grunn skal ikke avsluttede samboerforhold gi arverettigheter. Vilkaaret er ogsaa en selvfølge for uskifteretten.

⁹⁶ Historisk var felles barn et krav ogsaa for ektefeller. Et barnløst ekteskap ble sett på som mislykket. For arveretten ses dette ved å sammenligne NL-5-2-19 som ga arverett til ektefellen når det var felles barn og NL-5-2-20 som ikke ga ubetinget arverett for ektefellen når ekteskapet var barnløst. For uskifteretten ses dette bl.a. i NL-5-2-2. Det ble ikke gjort unntak fra skifteplikten uten at ektefellen hadde felles barn med avdøde.

⁹⁷ Høringsnotatet s. 18.

Som oppgaven senere vil vise er det kun eiendeler som er ”felles” eller som tjente til ”felles bruk” det kan sattes med i uskifte. Etter et samlivsbrudd har man ikke lenger ”felles” eiendeler og således ingenting å sitte i uskifte med.

Samboerne må som hovedregel rent faktisk bo sammen under samme tak når dødsfallet skjer for å oppfylle vilkåret, med unntak for midlertidig forskjellig bosted av grunner som nevnt i § 28a(2). Om samboerskapet består beror på en *helhetlig vurdering* hvor vurderingstemaet er *om det etter partenes livssituasjon samlet sett er rimelig å anse partene som samboere*.⁹⁸ Utover dette henvises kun til behandlingen av vilkåret ”lever saman” i punkt 3.2.1.

4.1.2 Felles barn

Det andre hovedvilkåret for å kunne oppnå arv og uskifte er at gjenlevende samboer ”*har, har hatt eller ventar barn med den avdøde*”, jf. § 28b(1) og § 28c(1). Bakgrunnen for at lovgiver ønsket å oppstille dette kravet for arveretten er at samboere som har felles barn tydeligere bærer preg av å ha et stabilt livsfellesskap sammenlignet med de parene som ikke har barn.⁹⁹ Dette forsvarer en prioritering av gjenlevende samboers interesser i et arveoppgjør. Indirekte vil det også være i barnas egen interesse at mor eller far arver.¹⁰⁰ Det er heller ingen grunn til at barn med ugifte foreldre skal ha en større arvebrøk enn barn med gifte foreldre slik rettsstillingen var før.¹⁰¹ Når lovgiver har valgt å oppstille det samme vilkåret for uskifteretten henger det sammen med at oppfostringen av felles barn er et viktig hensyn bak hele uskifteinstituttet.¹⁰²

⁹⁸ L.c.

⁹⁹ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 25.

¹⁰⁰ Høringsuttalelse fra Barneombudet s. 2.

¹⁰¹ Asland (2008) s. 493.

¹⁰² Høringsnotatet s. 27.

Selv om vilkåret felles barn er formulert på samme måte i § 28b og § 28c vil de nevnte hensynene som ligger bak kriteriet kunne gjøre seg gjeldene på forskjellige måter og med ulik vekt avhengig av om det er spørsmål om arv eller uskifte.¹⁰³

Det er 3 mulige måter å oppfylle kravet til felles barn på, og det er tilstrekkelig at et av alternativene er oppfylt. Jeg behandler her hvert alternativ for seg.

A) Har barn

For å kunne si at samboerparet *har* felles barn må begge ha foreldreskap som definert i barneloven kapittel 2. Som mor til barnet regnes den kvinnen som har født det, jf. § 2(1). Som far til barnet regnes den mannen som har vedgått farskapet, jf. § 4.¹⁰⁴

I juni 2008 fikk vi en lovendring i barneloven og bioteknologiloven¹⁰⁵ som ga lesbiske par muligheten til å bli foreldre gjennom assistert befruktning.¹⁰⁶ I den sammenheng fikk vi innført et nytt begrep, medmor. Som medmor regnes morens kvinnelige samboer som har samtykket til befruktningen og vedgått, alternativt fått dom for medmorskapet, jf. § 4a(1) jf. § 4(6).¹⁰⁷ En medmor vil få rollen som far da et barn ikke kan ha både en far og en medmor, jf. § 4a(2).

Samboerpar kan bare oppfylle dette vilkåret ved å være biologiske foreldre. Andre enn ektefeller kan ikke adoptere *sammen* under noen omstendighet, jf. adopsjonsloven¹⁰⁸ § 5(2). Enten må man være gift eller adoptere som enslig. Samboere kan heller ikke stebarnsadoptere hverandres biologiske eller adopterte barn, jf. § 5a.

¹⁰³ L.c.

¹⁰⁴ Alternativt den mannen som moren er gift med, jf. § 3(1).

¹⁰⁵ Lov av 5. desember 2003 nr. 100.

¹⁰⁶ Endringslov av 27. juni 2008 nr. 53.

¹⁰⁷ Alternativt den kvinnen som moren er gift med, jf. § 4a(1) jf. § 3(2).

¹⁰⁸ Lov av 28. februar 1986 nr. 8.

B) Har hatt barn

Det er tilstrekkelig at paret *har hatt* felles barn. Når det ses hen til begrunnelsene for å likestille dette alternativet med å ha felles barn, er det tydelig at lovgiver har tenkt mest på de tilfellene hvor *barnet ikke lever lenger*. Det viktigste hensynet bak arveretten er samhörigheten mellom samboerne. Lovgiver har antatt at den ikke blir mindre ved at paret mister et felles barn, og at det kan fremstå som urimelig at et barns død skal kunne frata den gjenlevende samboer arverett.¹⁰⁹ Videre vil ikke et av de viktigste hensynene bak uskifteretten (oppfostringen av felles barn) slå til når barnet er dødt. Lovgiver la også i den sammenheng mest vekt på urimeligheten som kan oppstå ved å frata gjenlevende uskifteretten, og at et rettighetstap kan ramme hardt.¹¹⁰

En annen problemstilling er om vilkåret er oppfylt når et felles barn er bosatt i *fosterhjem*. Det fremheves i forarbeidene at samboernes arverettigheter ikke går tapt når deres biologiske barn bor hos fosterforeldre, men å ha fosterbarn vil ikke være tilstrekkelig.¹¹¹

Et tredje tilfelle som må vurderes ift. alternativet ”har hatt” felles barn, er om samboerne fortsatt har sin legalarverett og uskifterett i behold når de har *bortadoptert* sitt felles barn. Lovgiver var mer usikker i denne situasjonen.¹¹² Ingen høringsinstanser kom med synspunkter og det ble ikke sagt noe om spørsmålet i odelstingsproposisjonen. Veiledning må etter dette søkes i forarbeider til andre lovbestemmelser som har samme ordlyd. Både forarbeidene til folketrygdloven § 1-5, tvangsfullbyrdelsesloven § 7- 13(3) og husstandsfellesskapsloven § 1 vil være aktuelle. Folketrygdlovens forarbeider¹¹³ vurderer ikke konkret *når* et par kan sies å ha ”hatt” felles barn. Det samme gjelder forarbeidene til

¹⁰⁹ Høringsnotatet s. 22.

¹¹⁰ Ibid s. 27.

¹¹¹ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 47. Kravet felles barn er kommentert i merknadene til § 28b, men gjelder også for uskifte, jf. henvisningen på side 48.

¹¹² Høringsnotatet s. 22.

¹¹³ Ot. prp. nr. 4 (1993-1994) og Ot. prp. nr. 29 (1995-1996).

husstandsfellesskapsloven.¹¹⁴ Samboerdefinisjonen i tvangsfullbyrdelsesloven fikk tillegget ”*har, har hatt eller venter barn sammen*” samtidig med at de nye arvereglene ble vedtatt og gir av den grunn ingen ytterligere veiledning.¹¹⁵ Spørsmålet er så vidt jeg kan se heller ikke tatt stilling til av domstolene.

Spørsmålet må i mangel på andre rettskilder drøftes ut fra reelle hensyn.

På den ene siden fastslår adopsjonsloven § 13 at adoptivbarnet får samme rettsstilling som om det hadde vært adoptivforeldrenes egenfødte barn. Alle juridiske rettigheter og plikter tilligger adoptivforeldrene og rettsforholdet til den opprinnelige slekten faller bort. Når dette er rettsvirkningen av en adopsjon, vil adoptivbarnet juridisk bli adoptivforeldres felles barn og de biologiske foreldrene har per definisjon ingen felles barn lenger. Dette taler for at deres arverettigheter etter hverandre bør falle bort.

På den annen side vil det å adoptere bort et barn ikke stille seg så veldig annerledes følelsesmessig enn om barnet hadde dødd. Jeg mener at når arverettighetene fortsatt er i behold i sistnevnte situasjon, vil reelle hensyn tale for samme løsning ved adopsjon. Samboerparet vil oppfylle kravet til at de ”har hatt” felles barn på samme måte. De biologiske foreldrenes samhörighet til hverandre vil heller ikke nødvendigvis bli dårligere. Det kan være mange grunner til at adopsjon blir vurdert som eneste løsning. Min oppfatning er etter dette at samboere som har bortadoptert felles barn fortsatt bør ha gjensidige arverettigheter, men dette er som nevnt uavklart i praksis.¹¹⁶

Den motsatte situasjonen, om det er nok at samboerparet selv er adoptivforeldre, er ikke nødvendig å drøfte da de ikke kan adoptere sammen under noen omstendighet, jf. over.

C) Ventar barn

¹¹⁴ Ot. prp. nr. 52 (1990-1991).

¹¹⁵ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 22.

¹¹⁶ Asland er også for at disse tilfellene skal omfattes. Se Asland (2008) s. 501.

Det siste alternativet er at samboerparet *ventar* barn. At det skal være tilstrekkelig begrunnes for arverettens del med at det også i disse tilfellene vil være urimelig om det ikke skulle gjelde noen arverett etter loven. Både hensynet til barnet og den gjenlevende kan tilsi at samboeren bør få rett til arv.¹¹⁷ For uskifterettens del tilsier hensynet til det ufødte barnet at det gis adgang til å sitte i uskiftet bo for den gjenlevende.¹¹⁸ I tillegg til disse rimelighetsbetraktningene mener jeg det er naturlig at unnfangelse er nok for at samboere skal kunne få arverettigheter etter hverandre, sett i sammenheng med at unnfangelsen er ansett som tilstrekkelig ellers i arveretten.¹¹⁹ Det gir regelharmonisk. For begge rettigheters vedkommende er det presisert i odelstingsproposisjonen at vilkåret er oppfylt når en gravid samboer dør i en ulykke slik at barnet også dør.¹²⁰ Etter mitt skjønn kan det da ikke stilles noe krav om at barnet faktisk blir født og er levedyktig for at gjenlevende skal kunne arve sin samboer eller sitte i uskifte.¹²¹ Vilkåret må i så tilfelle også være oppfylt når mor og barn dør under fødsel.

D) Har venta barn?

Det kan stilles spørsmål om det at paret tidligere *har ventet barn* er tilstrekkelig for å oppfylle vilkåret, eller om barnet må være ventet på dødstidspunktet for den ene samboeren. En typisk situasjon er at paret tidligere i livet har vært gravide sammen, men har mistet barnet eller tatt abort. Dette er ikke upraktisk. Ordlyden ”*ventar*”, med sin presensform, taler mot at samboere i en slik situasjon kan få arverettigheter. Jeg antar at bestemmelsen ville vært utformet noe annerledes hvis det var meningen at disse tilfellene skulle omfattes. F.eks. kunne bestemmelsen vært utformet: ”*har, har hatt, ventar eller har venta barn med den avdøde*”. Når det ikke er presisert må en antitetisk tolkning av ordlyden etter min oppfatning være det riktige. Det er videre ikke sagt noe om disse tilfellene i forarbeidene, noe jeg mener kan støtte mitt syn. Dette alternativet ser heller ikke

¹¹⁷ Høringsnotatet s. 22.

¹¹⁸ Ibid s. 27.

¹¹⁹ F.eks. kan et unnfanget barn selv få arverettigheter, jf. arveloven § 71.

¹²⁰ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 47.

¹²¹ Asland er kritisk til at slike tilfeller skal omfattes. Se Asland (2008) s. 500 flg.

ut til å være omfattet i andre lovbestemmelser som har tilsvarende vilkår. Reelle hensyn trekkes også i samme retning. Slike tilfeller kan føre med seg vanskelige bevisvurderinger, og et sted må grensen for arverettigheter gå.

En annen sak er at vi her kan komme opp i grensetilfeller mellom situasjoner der paret ”har venta” og der paret ”har hatt” barn. Et eksempel er når paret tidligere har fullført et svangerskap, men mistet barnet under fødsel. Kan man da si at paret kun ”har venta” barn eller at de ”har hatt” barn? Jeg antar at det sistnevnte må være det riktige slik at gjenlevende samboer kan velge å ta arv eller å sitte i uskifte. Det samsvarer best med at det dødfødte barnet bl.a. får rett til grav, jf. gravferdsloven¹²² § 6(1).

4.1.3 5 års samboerskap som alternativ?

Som vist i oppgavens punkt 4.1.2, er det ikke gitt lovfestede arverettigheter til samboerpar uten felles barn. Har samboerne kun særkullsbarn eller er barnløse, vil ikke lengstlevende ha krav på verken arv eller uskifte, uten gyldig testament. At samboerskapets varighet er uten betydning innebærer at lange livsfellesskap og korte samliv likestilles arverettslig.

I høringsnotatet foreslo Justisdepartementet at *”den som har vore sambuar med den avdøde i minst dei siste fem åra før dødsfallet”* skulle ha rett til legalarv, jf. § 28b på lik linje med par som har felles barn.¹²³ Begrunnelsen var at langvarige forhold over 5 år ble ansett som stabile, og at det også i disse tilfellene kunne ha utviklet seg en felles økonomi.¹²⁴ Etter høringsrunden endret departementet mening, under tvil. Det alternative varighetskravet ble dermed ikke videreført i odelstingsproposisjonen.¹²⁵ Jeg vil her vurdere om dette var hensiktsmessig.

¹²² Lov av 7. juni 1996 nr. 32.

¹²³ Se oppgavens punkt 2.3.2.

¹²⁴ Høringsnotatet s. 21-22.

¹²⁵ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 25-26.

Justisdepartementet antok at det i større grad kan variere om et 5-årig samboerskap har et slikt preg at det er rimelig å gi samboerne arverett etter hverandre direkte i kraft av loven.¹²⁶ Videre ble det fremhevet at det i mindre grad vil være grunnlag for en presumsjon om at partene ville ha ønsket å tilgodese hverandre på bekostning av andre arvinger. Det ble vist til at unge samboere gjerne har sterk tilknytning til foreldrene, hvilket tilsier at arven bør gå til andre arvegangsklasse, og at eldre samboere ofte vil at barn fra tidligere forhold skal prioriteres.¹²⁷ Til sammenligning vil par med barn kunne sies å være en mer uniform gruppe. Å få felles barn skaper som regel et styrket bånd mellom samboerne, hvilket gjør at dagens regler i de fleste tilfellene vil lede til et rimelig resultat, også sett med utarvingenes øyne.

Det å oppstille felles barn som et absolutt vilkår, fører likevel med seg store betenkeligheter. Ved å skille mellom samboere med og uten felles barn vil store grupper samboere aldri kunne oppnå legalarverett. Dette vil gjelde de som synes det er for tidlig å få barn, de som møtes i moden alder (ofte etter et tidligere ekteskap) hvor det er for sent å få barn, de som ikke ønsker barn og de som er ufrivillig barnløse (adopsjon vil som nevnt ikke være et alternativ for samboere).

Homofile samboere vil med et slikt absolutt vilkår bli diskriminert siden de biologisk sett ikke kan få felles barn. I forarbeidene legges det opp til at heterofile og homofile samboerskap skal likestilles, men lovgiver konstaterer selv at reglene vil være mindre aktuelle for homofile samboere pga. kravet om felles barn.¹²⁸ Når lovgiver har valgt å oppstille dette vilkåret virker det motstridende samtidig å fremstille reglene som kjønnsnøytrale. Det oppstår også et kunstig og urimelig skille mellom homofile og lesbiske samboerpar. Homofile vil nå kunne få felles barn både ved adopsjon og stebarnsadopsjon, men det gjelder kun etter at de har giftet seg, jf. adopsjonsloven § 5 og § 5a. Lesbiske vil som nevnt kunne få felles barn, også som samboere, via assistert befruktning, jf.

¹²⁶ Ibid s. 25.

¹²⁷ L.c.

¹²⁸ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 22.

barneloven kapittel 2 og bioteknologiloven kapittel 2.¹²⁹ Dette fører til at homofile samboerpar ikke kan oppnå legalarv, mens lesbiske samboerpar kan det. Det er ingen god sammenheng i lovverket når homofile på stadig flere områder har blitt likestilt med heterofile, mens det innenfor arveretten ikke blir tilfellet fullt ut.

Mange faller med dette utenfor ”normalsituasjonen” og vil ikke være sikret et rimelig resultat med de nye reglene. Det kan hevdes at noen urimelige rettsvirkninger er avhjulpet ved at samboere som har vært sammen i minst 5 år har fått adgang til å opprette et såkalt utvidet samboertestament, jf. § 28b(1)2. pkt.¹³⁰ Det er nok riktig, men for å få de samme rettighetene må samboere uten barn gjøre noe aktivt. Det er i praksis stor forskjell på å få rettighetene automatisk og få dem ved testament. Det siste forutsetter innsikt i egen rettsstilling, noe mange samboerpar ikke har.

Justisdepartementet la videre til grunn at samboere i langvarige forhold kanskje ikke har den samme oppfordringen til å være seg bevisst hvilke rettsvirkninger som inntreffer som følge av forholdet, sammenlignet med par som får barn.¹³¹ Hvis denne forutsetningen er riktig vil en legalarv for disse parene kunne fremstå som en overraskende tvangsarv uten en reell mulighet til å avtale seg bort fra lovens normalordning.¹³² På den annen side viser den samme forutsetningen at få samboerpar uten barn vil komme til å opprette testament når de ønsker å sikre hverandre ved død. Av den grunn vil de kunne trenge den sikkerheten som en legalarv representerer.

Ved ikke å likestille et 5-årig samboerskap med felles barn i § 28b oppnådde lovgiver at tilleggsvilkårene for arv og uskifte ble like. Dette ble gjort til et selvstendig poeng i odelstingsproposisjonen, da det gjør det enklere og mer pedagogisk å formidle hvem som

¹²⁹ Se nærmere om de nye reglene for homofile i Ot. prp. nr. 33 (2007-2008).

¹³⁰ Se oppgavens punkt 4.6.1.

¹³¹ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 26.

¹³² Se oppgavens punkt 4.5.1.

har rettigheter etter hverandre i kraft av arveloven.¹³³ Hensynet til oversiktligheit i regelverket og sammenhengen mellom de to arverettighetene kan forsvare samme vilkår. Samtidig mener jeg det ikke er uproblematisk at vilkåret ”felles barn” kvalifiserer til henholdsvis en engangsutbetaling av arv og en livslang rett til å sitte i uskifte. Innholdsmessig er dette svært forskjellige rettigheter.

Å kun gi arverettigheter til samboerpar med felles barn forenkler reglene i den forstand at vilkåret lett lar seg kontrollere. Oppfyllelse av et varighetskrav vil til sammenligning kunne være vanskeligere å bevise, noe som kunne ført med seg uønskede administrative og økonomiske konsekvenser i form av økt saksmengde for domstolene. Jeg kan ikke se at det vil bli merkbart færre rettssaker slik reglene nå er utformet. Saker med lignende vurderingstema kan oppstå ved spørsmål om samboerforholdet besto ved dødsfallet, og ikke minst siden det er innført et vilkår om 5 års samboerskap i § 28b(1)2. pkt.

Å nekte samboerpar uten barn legalarv, vil kunne føre til at perifere slektsarvinger som fettere og kusiner eller staten prioriteres fremfor samboeren. Det vil stride mot viktige arverettslige hensyn, som at arven bør tilfalle den som arvelateren presumptivt står nærmest. Å gjøre samboernes arverett betinget av nære slektsarvinger fører til at en samboer vil stå svakere dess fjernere slektsarvinger avdøde har, det er et paradoks. Ektefellenes arverett bygger på den motsatte tanken og styrkes jo fjernere slektsarvinger avdøde har.¹³⁴ Da de fleste dør i høy alder, vil behovet for arv formodentlig også være det samme uansett om samboerne har felles barn eller ikke.¹³⁵ På det tidspunktet er barna voksne og selvforsørgete, og samboeren trenger ikke arv av hensyn til familien.

Denne vurderingen viser at det etter mitt syn var et feilskjær ikke å videreføre femårskravet i § 28b. Slik jeg ser det befinner vi oss nå i en mellomfase. Den nye rettstilstanden er bedre enn den gamle, men reglene er ikke optimale.

¹³³ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 26.

¹³⁴ Se oppgavens punkt 4.2.1.

¹³⁵ Slik også Frantzen (2009) s. 403.

4.2 Arverettens omfang

4.2.1 4G

Når alle de 7 kumulative vilkårene er oppfylt, gir § 28b(1) 1. pkt. en samboer rett til arv ”svarande til 4 gonger grunnbeløpet i folketrygda”. 4G utgjør per 1. mai 2009, 291.524 kroner og er et forholdsvis beskjedent beløp. På tross av det er 4G den grensen som er forslått i alle forarbeider tilbake til NOU 1999:25.¹³⁶ Årsaken til dette er at 4G tilsvarer den minste arven gjenlevende ektefelle får når arvelateren har livsarvinger, jf. arveloven § 6(1).

Loven gir aldri gjenlevende samboer krav på mer arv enn 4G. Denne minste arven er konstant uavhengig av størrelsen på førsteavdødes formue, og uansett hvilke slektsarvinger avdøde etterlater seg. Dette medfører at det fortsatt vil være nødvendig for mange samboerpar å opprette testament i tillegg, for å oppnå en tilfredsstillende økonomisk sikkerhet ved død. Det innebærer videre at de samboerparene som ikke har livsarvinger, men oppfyller kravene til legalarv ved at de ”har hatt” felles barn, også blir avspist med arverett på 4G når den første dør. Dette gjelder selv om den lengstlevende da konkurrerer med fjernere slektsarvinger i andre- eller tredje arvegangsklasse.

For ektefeller, som har et sterkt sikkerhetsnett utover sin lovfestede rett på minste arv, er dette ganske annerledes. I følge arveloven § 6(1) kan ektefeller for det første kreve arv fastsatt i brøk. Denne muligheten gir en større økonomisk trygghet i form av økende arvelodd når avdøde etterlater seg en stor formue. Behovet for å opprette testament ved siden av er følgelig mye mindre. For det andre får gjenlevende ektefelle styrket arverett jo fjernere slektsarvinger avdøde har. Arvebrøken økes fra $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$, og minste arven økes fra 4G til 6G når arvelateren kun etterlater seg slektsarvinger i andre arvegangsklasse, jf. § 6(1). Finnes kun arvinger i tredje arvegangsklasse arver ektefellen alt, jf. § 6(2).

¹³⁶ Se oppgavens punkt 2.3.2

Asland argumenterer sterkt for at samboerarveretten bør ha samme omfang som ektefellenes arverett.¹³⁷ Han påpeker bl.a. at arvereglene da ville blitt mer oversiktlige, enkle og forutsigbare. Samboerne ville også fått en ”ekte” trygghet i form av bedre beskyttelse i lovverket.¹³⁸ Lovgiver har gått så langt det var politisk mulig. Selv om den begrensede minstearven har noen uheldige rettsvirkninger, er et minimumsvern bedre enn ingenting. Det er tatt et skritt i riktig retning og kanskje blir neste skritt å innføre en minstearv på 6G for samboerpar som ”har hatt” felles barn. Gjenlevende ektefelle har også fått sterkere rettigheter over tid.

På tross av at 4G er et forholdsvis lite beløp, og samboere har et mye svakere arverettslig vern enn ektefeller, vil ikke arveretten være uten egenverdi. Dette er en legalarv gjenlevende samboer får uavhengig av sin økonomiske stilling. Et annet viktig poeng er at arveretten relaterer seg til avdødes nettoformue. Det vil si at gjelden skal trekkes fra før arven beregnes. I Norge er det ikke unormalt å ha høye lån. Legges denne forutsetningen til grunn, vil samboeren kunne stå sterkt i små dødsbo, kanskje til og med bli enearving.

4.2.2 Tidspunkt for beregning av grunnbeløpet

Det er en sammenheng mellom retten til arv og retten til uskifte. Uskifte er utelukket om gjenlevende velger å ta arv. Velges uskifte vil arverett likevel være mulig, hvis dødsboet skiftes mens gjenlevende samboer fortsatt lever, jf. § 28b(3). Dette samsvarer med arveloven § 26(1) 2. pkt. jf. § 6 for ektefeller. Hvis gjenlevende velger den sistnevnte løsningen oppstår spørsmålet om det er grunnbeløpet på dødstidspunktet, eller ved det senere skiftetidspunktet som skal gjelde for beregningen av minstearven. Sitter samboeren i uskifte i noen år kan differansen på grunnbeløpet bli stor da beløpet oppjusteres av Stortinget en gang i året.

¹³⁷ Asland (2008) s. 494-495.

¹³⁸ L.c.

Ordlyden i § 28b(1) "*ved dødsfallet*" taler klart imot at det skal skje en oppjustering av arven i takt med grunnbeløpet etter dødstidspunktet. Samme formulering er benyttet for ektefeller i § 6(1). Rettskilder som uttaler seg om den samme problemstillingen for ektepar vil dermed ha relevans for samboere.

Spørsmålet kom opp i RG 2007 s. 318 da en gjenlevende ektefelle påsto at uttrykket "*ved dødsfallet*" i arveloven § 6 måtte tolkes som "*ved arvefallet*", som er det tidspunkt uskifteboet skiftes, jf. § 22(1). En enstemmig lagmannsrett ga gjenlevende ektefelle medhold, og mente at minstearven måtte beregnes etter grunnbeløpet når skifte foretas og ikke etter grunnbeløpet ved dødsfallet når gjenlevende har sittet i uskiftet bo. Det ble bl.a. lagt vekt på at man ved utarbeidelsen av lovteksten ikke konkret vurderte beregning av minste arv etter uskifte, og at å legge dødsfallstidspunktet til grunn for beregningen ville stride mot lovgivers ønske om å styrke gjenlevendes stilling.¹³⁹

Forarbeidene nevner dommen og uttaler "*etter departementets vurdering leder det til et rimelig resultat*".¹⁴⁰ Mer står det ikke om problemstillingen, og det må etter mitt syn tolkes i den retning at forarbeidene støtter rettspraksis og mener at skiftetidspunktet skal legges til grunn ved beregning av grunnbeløpet. Dette standpunktet er også inntatt i Justisdepartementets rundskriv om dødsboskifte.¹⁴¹

Juridisk teori er splittet. Hambro mener at skiftetidspunktet skal være det avgjørende. Han begrunner dette med at man i arveloven § 6 åpenbart ikke har tenkt på tilfeller hvor uskifte varer i mange år, at formålet med minste arv er å sikre gjenlevende et minimum av eksistensmidler, og at arven først faller når uskifteboet skiftes.¹⁴² Lødrup inntar samme syn og uttaler at det riktige er å fravike ordlyden og legge grunnbeløpet, på det tidspunkt skifte

¹³⁹ Dommen s. 3.

¹⁴⁰ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 48.

¹⁴¹ Rundskriv G-0203 fra 1995 pkt. 6.3.

¹⁴² Hambro (2007) s. 164.

ble begjært, til grunn.¹⁴³ Frantzen har det motsatte standpunkt og mener at dødsfallet må være det avgjørende tidspunkt.¹⁴⁴ Han underbygger dette med at de legislative grunnene for minstearv ikke er tilstede når gjenlevende selv velger å skifte. Behøver gjenlevende hele uskifteboet for å sikre et eksistensminimum bør det ikke begjæres skifte, da uskiftemidlene kan forbrukes ved behov. Videre viser han til at det kreves helt spesielle grunner for å fravike en entydig ordlyd. Spørsmålet er også drøftet av Asland, og slik jeg forstår det lander han, som Frantzen, på dødstidspunktet.¹⁴⁵

Vi står overfor en rettskildekollisjon. Spørsmålet blir hvilke kilder som skal veie tyngst og få gjennomslag. Det er et allment kjent rettskildeprinsipp at lovteksten skal veie tyngst. For å følge rettskildeprinsippet i dette tilfellet taler det at forarbeidene ikke er klare og entydige. Dommen som støttes i forarbeidene er videre en lagmannsrettsdom og vil ikke ha så stor rettskildemessig vekt som en høyesterettsdom. Lovgiver har også vært bevisst i sitt ordvalg denne gangen. Det virker derfor noe merkelig at ordlyden er utformet slik den er, hvis det er arvefallet som er ment. Mot å følge rettskildeprinsippet i dette tilfellet taler det faktum at mange kilder går mot lovteksten. Dommen nevner også i sin begrunnelse flere reelle hensyn som taler for skiftetidspunktet, blant dem lovgivers ønske, som skal veie tungt. At lovgiver har benyttet ordet ”dødsfallet” kan være for å oppnå lik ordlyd som i § 6, men at praksisen som legges til grunn for ektefeller er ment å gjelde også for samboere. Rettssituasjonen er uklar og vil ikke bli avklart før Høyesterett har uttalt seg.

4.3 Det uskiftede boets omfang

Når alle de 7 kumulative vilkårene er oppfylt får gjenlevende samboer en rett til å sitte i uskiftet bo med ”*felles bustad og innbu*” og ”*bil og fritidseigedom med innbu som tente til*

¹⁴³ Lødrup (2008) s. 389.

¹⁴⁴ Frantzen (2009) s. 142.

¹⁴⁵ Asland (2008) s. 427-430.

felles bruk for sambuarane”, jf. § 28c(1)a og b.¹⁴⁶ Avdødes resterende formue må skiftes umiddelbart med arvingene.

For ektefeller vil omfanget av uskifteboet avhenge av deres formuesordning. Til sammenligning eksisterer ingen formuesordninger for samboere. Avgrensningen av uskifteboets formuesmasse måtte skje på bakgrunn av andre kriterier. Hvilke kriterier som skulle velges skapte utfordringer for lovgiver da uskifteinstituttet historisk har vært sterkt tilknyttet formuesordningen felleseie. Har ektefellene felleseie vil uskifteretten omfatte hele felleseiet, jf. arveloven § 9(1). Uskifteretten som er gitt samboere omfatter kun bestemte aktiva og vil være mer begrenset. Har ektefellene avtalt helt eller delvis særeie er ektepakt eller arvingens samtykke nødvendig for å kunne sitte i uskifte med særeiemidlene, jf. arveloven § 9(2) jf. ekteskapsloven § 43. Samboerskap som samlivsform har flest likhetstrekk med disse ekteskapene, men for samboere er retten gjort ubetinget. Dette er et lite paradoks.

I de neste underpunktene vil jeg redegjøre for det nærmere innholdet i uskifteretten. Hva som inngår i uskifteboet av erverv etter at uskifteboet er opprettet, jf. § 28c(4) vil av hensyn til oppgavens omfang ikke bli behandlet.

4.3.1 Felles bustad og innbu

Uskifteretten vil først og fremst omfatte *”felles bustad og innbu”*, jf. § 28c(1)a. Begrunnelsen er at boligen i de ordinære tilfellene vil utgjøre den vesentligste formuesmassen etter avdøde, og vil være det vesentligste formuesobjektet for gjenlevende å overta, med tanke på å opprettholde en akseptabel levestandard.¹⁴⁷ Utover dette

¹⁴⁶ Med unntak i de tilfellene gjenlevende sitter i uskiftet bo etter tidligere samboer eller ektefelle, og der avdøde satt i slikt bo, jf. § 28c(2) 2. og 3. pkt. Slike eksisterende uskiftebo må skiftes før nytt etableres, eller gjenlevende kan velge å ta arv.

¹⁴⁷ Høringsnotatet s. 28.

økonomiske aspektet vil gjenlevende som regel også ha sterke følelsesmessige bånd tilknyttet bolig og innbo, noe det er viktig å ta hensyn til.

For klarere å få frem uskifteboets grenser, vil jeg se nærmere på hva som ligger i disse begrepene. Forarbeidene til § 28c(1)a gir ikke mye veiledning på dette punkt, men påpeker at den nærmere avgrensningen av begrepene må bli skjønnsmessig.¹⁴⁸

A) Bustad

Om et bosted kan tas over uskiftet beror på en tolkning av begrepet ”*felles bustad*”, sett i lys av formålet med uskifteretten, som bl.a. er å hindre at gjenlevende må flytte som følge av samboerens død. Forarbeidene til husstandsfellesskapsloven og ekteskapsloven kan gi veiledning til tolkningen da husstandsfellesskapsloven § 2 og en rekke bestemmelser i ekteskapsloven deriblant § 31(3), § 32 og § 67 benytter samme formulering.

I forarbeidene til § 28c(1)a er det uttalt at *den faste boligen* samboerne hadde sammen da den første av dem døde er omfattet, uavhengig av boligens verdi og beliggenhet.¹⁴⁹ Dette kan tolkes på to måter. En mulighet er at ”felles bustad” må være tilknyttet en *fast eiendom* for å kunne sittes med i uskifte. Tolket slik vil begrepet være i overensstemmelse med forståelsen i ekteskapsloven § 32. I ekteskapslovens forarbeider uttales det at § 32 kun gjelder i de tilfellene en fast eiendom brukes som felles bolig.¹⁵⁰ Skal dette innfortolkes i ”felles bustad” vil ikke en gjenlevende samboer kunne overta en husvogn eller andre lignende flyttbare hjem uskiftet. En annen mulighet er at lovgiver kun har ment å karakterisere ”felles bustad” som samboernes hjem og *faste tilholdssted*. Meningsinnholdet vil det bli opp til domstolene å avgjøre.

Uskifteretten har kun praktisk betydning for par som eier felles bolig, da det ikke er mulig å sitte i uskifte med leid bolig. Når ”felles bustad” i § 28c(1)a forutsetter eierskap, vil

¹⁴⁸ L.c.

¹⁴⁹ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 48.

¹⁵⁰ Ot. prp. nr. 28 (1990-1991) s. 104.

begrepet omfatte mindre enn i husstandsfellesskapsloven § 2 og ekteskapsloven § 32, som ikke gjør noen forskjell på om boligen eies eller leies. Det er på det rene at begrepet heller ikke omfatter pendlerboliger.¹⁵¹ Når det gjelder fritidsboliger, vil slike eiendommer bli omfattet av bokstav b.

En problemstilling som verken lovteksten eller forarbeidene tar stilling til, er hvorvidt gjenlevende samboer kan sitte med flere boliger i uskifte eller om uskifteretten er begrenset til én. Det vil nok sjelden være slik at samboerne hadde mer enn én felles bolig, men teori som behandler ekteskapsloven § 32 forutsetter at det er mulig.¹⁵² Frantzen har drøftet om § 28c(1) hjemler en rett til å sitte med flere boliger, fritidseiendommer og biler, eller om det gjelder en antallsbegrensning på én av hver.¹⁵³ Han konkluderer ikke når det gjelder bolig. Rettstilstanden vil være uklar frem til spørsmålet kommer opp for domstolene.

B) Innbu

Begrepet "*felles innbu*" omfatter alt innboet som følger den faste boligen, med unntak av ting som har vært til gjenlevendes eller avdødes "*personlige bruk*".¹⁵⁴ Dette kan sies allerede å ligge i at innboet må være "felles", jf. under. Eksempler som er gitt i forarbeidene er klær, smykker og forskjellige former for hjelpemidler.¹⁵⁵ Andre eiendeler enn de som eksplisitt er nevnt vil kunne være til personlig bruk da listen ikke er uttømmende. Asland antar f.eks. at man ikke kan sitte i uskiftet bo med hobbyutstyr.¹⁵⁶ Det vil være en konkret vurdering som avgjør om gjenlevende samboer kan sitte i uskifte med den aktuelle gjenstanden eller om slektsarvingene kan overta tingen som arv omgående. Personlige gjenstander vil som oftest ha stor affeksjonsverdi for livsarvingene, og gjenlevende på sin side trenger ikke slike eiendeler for å beholde hjemmet.

¹⁵¹ Høringsnotatet s. 42.

¹⁵² Lødrup (2009) s. 122.

¹⁵³ Frantzen (2009) s. 393-396.

¹⁵⁴ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 48.

¹⁵⁵ L.c.

¹⁵⁶ Asland (2008) s. 504.

I dagligtalen vil de fleste bruke begrepene innbo og løsøre nærmest som synonymer.

Juridisk er løsøre et videre begrep enn innbo slik at grensespørsmål vil kunne oppstå.

Asland nevner til illustrasjon at kontanter og verdipapirer som oppbevares i hjemmet ikke skal anses som innbo.¹⁵⁷

Det kan stilles spørsmål om gjenlevende samboer kan sitte i uskifte med alt innbo uansett hvor høy verdi dette måtte ha. I husstandsfellesskapsloven § 2 og ekteskapsloven § 31(3) og § 33 er formuleringen ”vanlig” innbo benyttet. Dette er gjort for å avgrense mot innbo av høy verdi. Ordlyden ”innbu” i arveloven § 28c(1)a er ikke innsnevret på samme måte. Dette taler for at alt innbo omfattes uansett verdi. I forarbeidene ble det vurdert om ekstraordinært innbo som antikviteter og kunstverk skulle falle innenfor begrepet i arverettslig forstand. På den ene siden ble det påpekt at gjenlevende samboer får dekket sitt behov for bolig og innbo uten at boligen inneholder antikviteter og kunstverk. På den annen side ble det fremhevet at det kan virke støtende om slike eiendeler fjernes fra boligen som følge av etableringen av uskifte.¹⁵⁸ Det ble konkludert med at innbo av høy verdi skulle være omfattet, men at det må trekkes en grense mot samlinger og investeringsobjekter.¹⁵⁹ Vurderingstema blir etter dette om de aktuelle aktiva har karakter av å være en kapitalplassering mer enn å være normalt innbo.

C) Felles

Som vist er det et krav både til bostedet og til innboet at det er ”felles” for at gjenlevende kan sitte med det i uskifte, jf. § 28c(1)a. I vilkåret ”felles” ligger det ikke et krav til felles eierskap. Det følger direkte av ordlyden i § 28c(1): Gjenlevende har rett til å ta over ”*eigedelar som den avdøde åtte*”. ”Felles” refererer seg til den faktiske bruken.¹⁶⁰

¹⁵⁷ L.c.

¹⁵⁸ Høringsnotatet s. 28.

¹⁵⁹ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 48.

¹⁶⁰ Sml. § 28c(1)b. Utdypes i oppgavens punkt 4.3.2.

Et spørsmål som ble reist i forarbeidene er om boligen og innboet må være anskaffet under samlivet for å kunne være ”felles”, eller om gjenlevende samboer kan sitte i uskifte med formuesmasse som den førsteavdøde hadde ervervet før samboerforholdet ble etablert.¹⁶¹ Det ble trukket frem at den svenske sambolagen kun gjelder eiendom anskaffet under samlivet, og at hensynet til nordisk rettsenhet taler for å sette samme vilkår i norsk rett. På den annen side ble det påpekt at en slik regel ville bli svært komplisert å gjennomføre, og den ville gitt et dårligere vern for gjenlevende. Det ble også fremhevet at gjenlevende må ha felles barn med avdøde for å kunne sitte med boligen i uskifte. Justisdepartementet gikk på denne bakgrunn inn for at uskifteadgangen skal gjelde *”enhver bolig som har tjent til samboernes felles bruk, uansett når den ble anskaffet”*.¹⁶²

Standpunktet til lovgiver kan også forsvares med andre momenter. F.eks. vil en uskifterett ikke bare innebære fordeler for gjenlevende samboer. For å få en eiers råderett over bolig eid av avdøde, må lengstlevende også ta over all avdødes gjeld, jf. § 28d. Boligens anskaffelsestidspunkt må da være mindre viktig. Videre kan både samboere og ektefeller etter norsk rett oppnå medeierskap i eiendeler som den ene anskaffet før samboerskapet eller ekteskapet ble etablert.¹⁶³ All den stund samboeren kan gjøres til medeier i slike eiendeler, som er et mer drastisk skritt, må gjenlevende kunne overta dem uskiftet. Rettsvirkningene av et eierskap er mye mer omfattende. Som medeier vil gjenlevende få sin eierandel ubeskåret da vedkommendes formue ikke skal skiftes med avdødes slektsarvinger. En uskifterett gir til sammenligning kun en midlertidig disposisjonsrett. Slektsarvingene til førsteavdøde vil få verdien ved det senere skiftet, jf. § 28e.

¹⁶¹ Høringsnotatet s. 28-29.

¹⁶² Ibid s. 29.

¹⁶³ Det er slått fast i rettspraksis, men det skal atskillig mer til for å stifte sameie i slike eiendeler sammenlignet med eiendeler som er anskaffet under samlivet, jf. Rt. 1999 s. 177.

4.3.2 Bil og fritidseigedom med innbu som tente til felles bruk for sambuarane

Gjenlevende kan også sitte i uskifte med ”bil og fritidseigedom med innbu som tente til felles bruk for sambuarane”, jf. § 28c(1)b.

Justisdepartementet ønsket i høringsnotatet at fritidsbolig skulle falle utenfor det gjenlevende samboer kunne overta uskiftet.¹⁶⁴ Når det gjaldt mulighet for å ta over bil, ble ikke dette drøftet overhodet. I odelstingsproposisjonen ble uskifteboets omfang utvidet med § 28c(1)b i sammenheng med at samboerens gjeldsansvar ved uskifte ble utvidet til å omfatte *all* avdødes gjeld, jf. § 28d.¹⁶⁵ Lovgiver mente at et så omfattende gjeldsansvar ikke ville være rimelig med mindre det korresponderende med eiendelene i uskifteboet.¹⁶⁶ I tillegg til bolig er fritidseiendom og bil typiske gjeldsbelagte eiendeler. Av den grunn har gjenlevende fått adgang til å disponere også disse i uskifteperioden. Vi har dermed fått et uskiftebo for samboere som dels er begrunnet i behovshensyn og dels i gjeldshensyn, noe som i seg selv er bemerkelsesverdig.

I punkt 4.3.3 vil jeg vurdere fordeler og ulemper ved å la uskifteboet også omfatte bil og fritidseiendom. I dette punktet som i det forrige, vil jeg se nærmere på hva som ligger i begrepene for klarere å få frem uskifteboets grenser.

A) Fritidseigedom med innbu

Hvilke fritidseiendommer som kan sattes med i uskifte beror på en tolkning av begrepet, sett i lys av formålet med uskifteretten, slik som for bolig. Det eneste som er sagt i forarbeidene er at fritidseiendommen må ha vært brukt privat. Fritidseiendom tilknyttet en av samboernes næringsvirksomhet, som firmahytte, vil ikke falle innunder bestemmelsen.¹⁶⁷ Dette følger etter mitt syn allerede av kravet til ”felles bruk” for samboerne, jf. under. En firmahytte vil som regel ikke oppfylle dette kravet.

¹⁶⁴ Høringsnotatet s. 28 og 42.

¹⁶⁵ Lik rettstilstand for ektefeller, jf. arveloven § 20.

¹⁶⁶ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 40-41.

¹⁶⁷ Ibid s. 49.

En ”fritidseigedom” er typisk et sted samboerne er i ferier og noen helger i løpet av året og som benyttes til fritidspregede aktiviteter. Et annet kjennetegn er at samboerne ikke er folkeregistrert der. Jeg antar at beliggenhet og utseende er uten betydning selv om begrepet fører med seg visse assosiasjoner. En leilighet i en storby kan f.eks. være en fritidsbolig selv om det ikke er vanlig.¹⁶⁸ Det kan reises spørsmål om campingvogner skal omfattes av begrepet. Slike kan også ha høy verdi og være finansiert med lån som gjenlevende må ta over. En ”fritidseigedom” vil etter en naturlig språklig forståelse ikke være flyttbar, men tilknyttet en tomt slik som den felles bolig. Selv om flyttbare konstruksjoner for mange fungerer som fritidsboliger, vil ordlyden etter min oppfatning hindre at slike kan overtas uskiftet.¹⁶⁹ Dette er ikke avklart i praksis.

En egen problemstilling er om gjenlevende samboer kan sitte i uskifte med båt. Båter vil også kunne representere store verdier og være lånefinansierte. Skal båt omfattes, må ”fritidseigedom” tolkes vidt, da båt ikke nevnes eksplisitt i ordlyden slik som innbo. Det sies ikke noe om dette i forarbeidene til bestemmelsen. I forarbeidene til ekteskapsloven § 31(3) er det forutsatt at det kan være aktuelt å la båt falle inn under bestemmelsen selv om båt ikke blir uttrykkelig nevnt. Dette vil ikke skje automatisk, men må vurderes konkret i det enkelte tilfellet.¹⁷⁰ Dette må etter mitt skjønn ha en viss overføringsverdi til arveloven § 28c(1)b, men spørsmålene er ikke helt parallelle da § 31(3) dreier seg om eierskap på bakgrunn av indirekte bidrag. Frantzen er av den oppfatning at det må skilles mellom fritidsbåter og landstedsbåter som brukes i forbindelse med fritidseiendommen. Etter hans syn er det kun den sistnevnte typen som kan omfattes av uskifteretten.¹⁷¹ Hvis en slik utvidelse av begrepet ”fritidseigedom” godtas, kan det oppstå vanskelige avgrensningsspørsmål. Hvorfor skal noen eiendeler omfattes, men ikke andre?

¹⁶⁸ Slik er det i skatteretten, se Zimmer (2005) s. 236-237.

¹⁶⁹ Slik også Frantzen (2009) s. 401.

¹⁷⁰ Ot. prp. nr. 28 (1990-1991) s. 104.

¹⁷¹ Frantzen (2009) s. 401, følg note 42.

En fritidseiendom må antagelig omfattes uansett prisnivå siden den faste boligen er omfattet uansett verdi, jf. over. Formålet med uskifte – å opprettholde levestandarden – må gjelde også når levestandarden har vært høyere enn gjennomsnittet. Det kan spørres om gjenlevende kan sitte med flere fritidseiendommer i uskifte eller om uskifteretten er begrenset til én. Ordlyden i seg selv gir ikke et entydig svar. Det foreligger heller ikke andre rettskilder som uttaler seg om dette, annet enn at spørsmålet er utførlig drøftet av Frantzen.¹⁷² Han konkluderer med at uskifteretten kan omfatte flere fritidseiendommer, men dette er ikke sikker rett.

Fritidseiendommens innbo omfattes av uskifteboet. Det er meningen at begrepet ”*innbu*” i § 28c(1)b skal ha samme innhold som ”*innbu*” i bokstav a.¹⁷³ Jeg henviser derfor kun til drøftelsen i punkt 4.3.1 når det gjelder disse eiendelene.

B) Bil

For at en ”*bil*” skal kunne omfattes av uskifteboet må den ha vært brukt til private gjøremål i familien. En bil som hovedsakelig har vært benyttet i næringsvirksomhet vil falle utenfor.¹⁷⁴ Det kan hevdes at dette allerede følger av vilkåret ”felles bruk”, som for fritidseiendom. Etter min mening er presiseringen mer nødvendig her da lovgiver ser ut til å kreve mindre felles bruk av bil. Det sies i forarbeidene at bilen kan omfattes av uskifteboet selv om det først og fremst var én av samboerne som brukte den, og at flere biler enn den gjenlevende selv brukte kan omfattes.¹⁷⁵ En bil brukt i næringsvirksomhet ville med dette lett kunne oppfylt bruksvilkåret om ikke forarbeidene hadde avgrenset mot disse.

Spørsmålet blir når bilen skal kunne sies å ha vært brukt ”hovedsakelig” privat.

Problemstillingen vil typisk bli aktuell for yrkessjåfører, rørleggere, elektrikere og andre yrkesgrupper som bruker bilen både som yrkesbil og privatbil. Forarbeidene sier ingenting

¹⁷² Ibid s. 393-396.

¹⁷³ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 48.

¹⁷⁴ Ibid s. 49.

¹⁷⁵ L.c.

om hvor grensen konkret skal trekkes. I mangel på andre rettskilder, antar jeg at skatterettslige retningslinjer kan avhjelpe en uklar rettssituasjon frem til Høyesterett tar stilling til spørsmålet i arverettslig forstand. I skatteretten er skillet yrkesbil/privatbil sentralt i flere sammenhenger.¹⁷⁶ Det avgjørende der er hva som er den vesentlige bruk. Det er konkretisert slik at yrkeskjøringen normalt må utgjøre 6000 km per år for at bilen skal være yrkesbil. Kjøres det mindre enn dette, skal bilen behandles som privatbil selv om den brukes noe i yrket.¹⁷⁷

Når det er på det rene at bilen hovedsakelig er brukt privat, blir neste problemstilling om enhver bil kan omfattes av et uskiftebo med hensyn til verdi og type. Angående verdi må det være irrelevant for at bestemmelsen skal være konsekvent. Jeg antar at det da også er uvesentlig for uskifteretten hva slags biltype/merke gjenlevende overtar. Så lenge bilen ble brukt hovedsakelig privat må det være greit å sitte i uskifte både med personbil, lastebil og buss, men de to sistnevnte vil sjeldnere oppfylle kravet. Noe annet er om f.eks. motorsykler og bobiler skal kunne omfattes. Forarbeidene uttaler seg ikke om dette. Frantzen vurderer det slik at en bobil strengt tatt er en bil, men at den har en annen funksjon enn en bil som brukes i det daglige.¹⁷⁸ Når det gjelder motorsykler mener han at slike ikke kan sattes med i uskifte.¹⁷⁹ Hvor vidt begrepet ”bil” skal tolkes må bli opp til domstolene.

C) Felles bruk

For å kunne overta eiendelene i § 28c(1)b uskiftet er det et vilkår at de tjente til ”*felles bruk*”. Slik ordlyden er utformet kunne det vært nærliggende å tolke den slik at vilkåret kun peker tilbake på fritidseiendom med innbo, men det er presisert i forarbeidene at vilkåret knytter seg til alle eiendelene i bokstav b.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Se bl.a. skatteloven § 5-21, § 6-12 og § 9-3(1)a.

¹⁷⁷ Lignings-ABC 2009 s. 162-163.

¹⁷⁸ Frantzen (2009) s. 401, følg note 43.

¹⁷⁹ Ibid s. 401.

¹⁸⁰ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 48.

Det er bemerkelsesverdig at ”felles bruk” er oppstilt som vilkår i bokstav b, men ikke i bokstav a. Det kan ikke utledes av forarbeidene hvorfor lovgiver har ønsket dette. Det er for meg en noe underlig konstruksjon å bruke ordet ”felles” i bokstav a og ”felles bruk” i bokstav b, for så å presisere at ”felles bruk” kun er et vilkår for eiendelene i bokstav b.¹⁸¹ Jeg antar at lovgiver har tenkt at det i ”felles” bolig nødvendigvis ligger et implisitt krav til felles bruk. Lovgiver har selv brukt uttrykkene om hverandre for boligens del. Det er ikke praktisk mulig å ha et felles bosted uten at det samtidig foreligger en felles bruk. Begrunnelsen for eksplisitt å oppstille dette vilkåret i bokstav b, må da være at det motsatte ikke er en tilsvarende selvfølge. Det er ikke gitt at biler og fritidseiendommer (med innbo) er felles på samme måte. En samboer kan eie slike eiendeler uten at partneren har vært på hytta eller brukt bilen. Det vil ikke være rimelig overfor andre arvinger om gjenlevende samboer får sitte i uskifte med sistnevnte eiendeler, hvis ikke vedkommende selv har benyttet dem mens avdøde var i live.¹⁸²

Det kan spørres om det er ment at det skal være en realitetsforskjell på formuleringene ”felles bruk” og ”felles personlig bruk” som anvendes bl.a. i ekteskapsloven § 31(3). Noe direkte svar på dette finnes ikke i forarbeidene. Gjenlevende kan som vist ikke sitte i uskifte med innbo som har vært til ”personlig bruk”. Disse eiendelene vil ikke tilfredsstille kravet til ”felles” personlig bruk uansett. Videre stilles det som nevnt krav til at både bilen og fritidsboligen må ha vært brukt privat for å kunne sitte i uskifte med dem. ”Privat” og ”personlig” må etter min oppfatning kunne sies å ha mye av det samme meningsinnholdet. Etter disse betraktningene må formuleringene etter mitt syn forstås på samme måte. Konsekvensen er at rettspraksis og teori som vurderer innholdet i kravet ”felles personlig bruk” vil kunne ha relevans for vilkåret ”felles bruk” i arveloven § 28c(1)b.

¹⁸¹ L.c.

¹⁸² Det er nok ikke ment å skille prinsipielt mellom bosted og fritidseiendom i arveretten, selv om de er plassert under hver sin bokstav i § 28c med ulik ordlyd. Sml. f.eks. skatteloven § 9-3(2) og (4) der skillet mellom boligeiendom og fritidseiendom er tilsiktet.

Et viktig spørsmål er hvor omfattende og intensiv bruk som kreves for at vilkåret skal anses oppfylt. Det gis ikke noen redegjørelse for dette verken i forarbeidene til arveloven eller til ekteskapsloven, men det er enighet om at bruken av eiendelene ikke behøver å forekomme like hyppig hos begge samboerne. Det ses spesielt ved at en bil kan være omfattet av uskifteboet selv om den først og fremst ble benyttet av én av samboerne, jf. over. Det kreves med andre ord ikke en veldig omfattende felles bruk. Det ville heller ikke vært i overensstemmelse med formålet å stille for strenge vilkår. Gjenlevende samboer må få en reell mulighet til å bli bedre sikret overfor andre arvinger. På den annen side må det settes en nedre grense for hvor lite gjenlevende kan ha benyttet seg av eiendelene for å kunne sitte i uskifte med dem.

Etter dette må grensen settes på bakgrunn av en konkret vurdering, med hovedvekt på faktiske omstendigheter i den foreliggende saken, og formålet med gjenlevendes uskifterett. Noen generelle utgangspunkter må likevel kunne oppstilles. Når det gjelder ”fritidseigedom”, kan det ikke kreves en like intensiv felles bruk av denne som av en bolig, men det må kunne kreves at gjenlevende har vært der mer enn én gang. Når det gjelder ”bil”, kan det som nevnt ikke kreves mye før vilkåret anses oppfylt. Uskifteboet kan til og med omfatte andre biler enn den gjenlevende har brukt, jf. over. Strengt tatt er vilkåret da oppfylt uten at det har foregått noen felles bruk overhodet. Lovgiver kan ikke ha ment dette. Det må nok kreves noe bruk, f.eks. at gjenlevende har sittet på noen ganger mens avdøde har kjørt, men lengstlevende trenger ikke å ha kjørt selv. Samboeren kan ta over avdødes bil uskiftet selv om vedkommende ikke har sertifikat, eller av grunner som alder eller helsetilstand ikke kjører lenger.¹⁸³

4.3.3 Fordeler og ulemper ved å la uskifteboet også omfatte bil og fritidseiendom

Som nevnt under punkt 4.3.2 var uskifteadgangen begrenset til felles bolig og innbo i Justisdepartementets høringsnotat. Det var først i odelstingsproposisjonen uskifteboets

¹⁸³ Frantzen (2009) s. 404. En annen sak er om det i slike tilfeller lønner seg å ta over bilen uskiftet. Kan ikke gjenlevende bruke bilen, vil den kun representere en utgiftspost.

omfang ble foreslått utvidet til også å omfatte bil og fritidseiendom (med innbo). Når dette lovforslaget endte med vedtagelse har samboere blitt sikret et uskiftebo som ligner mer på det uskifteboet ektefeller har.

Som folk flest velger også samboere å disponere sin formue på ulik måte. Noen velger å investere i eiendom som bolig, leilighet i utlandet, hytte på fjellet osv. Andre velger å plassere betydelige verdier i egen næringsvirksomhet eller på aksjemarkedet, mens andre igjen leier bolig for å benytte sine midler på bil, reiser eller annet. Når det er mulig å sitte i uskifte med fritidseiendom og bil i tillegg til boligen, vil flere samboerpar nyte godt av uskifteretten. Slik reglene er vedtatt, må det antas å være et mindretall som har prioritert å disponere sin formue på en slik måte at de må nøye seg med arverett. En annen sak er at det ikke alltid vil lønne seg å velge uskifte selv om det finnes eiendeler å overta. Uskifte vil f.eks. være en dårlig løsning for gjenlevende hvis gjeldsbyrden er urimelig stor ift. verdiene i uskifteboet. Forarbeidene nevner eksplisitt tilfeller hvor avdøde har stor næringsgjeld.¹⁸⁴

Med et begrenset uskiftebo vil det alltid kunne oppstå vanskelige grensedragninger: Hva skal inngå og hva skal ikke inngå? Ved å la uskifteboet også omfatte bil og fritidseiendom, har man sluppet unna noen grensedragninger, som nødvendigheten av å skille bolig fra fritidsbolig. På den annen side har det oppstått nye problemstillinger, som når en bil er brukt ”hovedsakelig privat”, som vist over.

Det er ikke bare gjenlevende samboers levestandard som må sikres ved død. Andre arvingers senere krav på arv, må også beskyttes. Når uskifteboet til lengstlevende omfatter flere eiendeler av høy verdi, øker risikoen for at arven etter førsteavdøde reduseres eller blir forspilt. Dette henger sammen med at gjenlevende samboer som hovedregel får fri råderett over uskifteboets eiendeler i uskifteperioden, og kan disponere dem til egen fordel ved å f.eks. avhende eller belåne dem, jf. § 28f jf. § 18(1).¹⁸⁵ Dette kan representere en stor ulempe for arvingenes interesser, spesielt med tanke på at fritidseiendom også er inkludert.

¹⁸⁴ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 41.

¹⁸⁵ De øvrige arvingene har en sikkerhetsventil i § 28f jf. § 24(2).

I dag er det ikke utenkelig at en slik eiendom er verdt flere millioner kroner. Likevel kreves det ikke veldig omfattende felles bruk, før den kan overtas uskiftet av samboeren. Svært urimelig kan det bli hvis samboeren må ta over liten eller ingen gjeld tilknyttet fritidsboligen. I de fleste tilfellene er imidlertid de andre arvingene felles barn, og vil ikke med dette stå i noen annen stilling enn barn av ektefeller med felleseie.

Frantzen har fremhevet at et uskiftebo som omfatter bil og fritidseiendom også kan være en ulempe for gjenlevende selv.¹⁸⁶ Han påpeker særlig at gjenlevende (som gjennomgående er en eldre person) vil bli sittende med kostnader og vedlikeholdsarbeid av fritidseiendom, og verdifall og utgifter på bil, som samboerne tidligere var to om. Dette i seg selv kan ikke være særlig tungtveiende. Gjenlevende *må* ikke velge å overta boet uskiftet. Ønskes uskifte kan eventuelle ulemper avhjelpes ved å gjennomføre et delvis skifte, selge eiendelene og beholde salgsvederlaget, eller ved å avtale en bedre løsning i testament.¹⁸⁷

4.4 Hvilke arvinger kan rettighetene gjøres gjeldende overfor?

4.4.1 Arveretten

A) Gjenlevende har eller venter felles barn med avdøde

Når gjenlevende samboer har eller venter felles barn med avdøde utgjør de, sammen med eventuelle særkullsbarn fra tidligere forhold, arvelaterens *livsarvinger*. Disse har krav på arv, jf. arveloven § 29. Er det ikke nok midler i boet til fullt ut å dekke både lengstlevende samboers legalarv og barnas pliktdelsarv, vil samboerens arverett få førsteprioritet. Dette uttrykkes direkte i lovteksten "*jamvel om det er livsarvingar etter arvelataren*", jf.

§ 28b(1) 1. pkt. Det er noe mer betenkelig at minstearven skal gå foran særkullsbarna, spesielt når boet er lite og samboeren arver alt. Særkullsbarna får da ingen arv fra sin far/mor, mens felles barn arver i neste omgang. En ektefelles minstearv er imidlertid også prioritert foran livsarvingenes pliktdel, jf. arveloven § 6(1).

¹⁸⁶ Frantzen (2009) s. 394 og 404.

¹⁸⁷ Se oppgavens punkt 4.5.

Dette viser at et styrket arverettslig vern for samboere først og fremst har skjedd på bekostning av livsarvingene til avdøde. Det er pliktdelsreglene som gjør den arverettslige reformen nødvendig, siden de setter grenser for testasjonskompetansen.

B) Gjenlevende har hatt felles barn med avdøde

Når gjenlevende samboer og avdøde har hatt barn sammen, og det ikke finnes særkullsbarn, vil arvelateren kun etterlate seg slektsarvinger i *andre- eller tredje* arvegangsklasse. Når gjenlevendes arverett er prioritert foran avdødes barn, må den også være prioritert foran fjernere slektsarvinger. Gjenlevende samboer kunne også før lovendringen arve på bekostning av disse, hvis dette var fastsatt i testament, jf. punkt 2.2.1.

C) Forholdet til testamentsarvinger

Samboerens legalarv på 4G belaster friarven slik at det blir mindre formue som kan testamenteres bort. *Testamentsarvinger* vil kun motta arv hvis det er nok midler i boet til å dekke både gjenlevende samboers minste arv og eventuelle barns pliktdelsarv.

4.4.2 Uskifteretten

I følge § 28c(1) 1. pkt. kan gjenlevende samboer sitte i uskiftet bo ”*med den avdøde sine andre arvingar etter lova*”. Det vil si at gjenlevendes uskifterett prioriteres foran *fellesbarnas* krav på arv. Disse må akseptere at arveoppgjøret blir utsatt. Det samme gjelder *fjernere slektsarvinger* hvis paret ”har hatt” felles barn. En gjenlevende ektefelle kan også sitte i uskifte med disse arvingene, jf. arveloven § 6(3) og § 9(1).

Det er oppstilt ett unntak fra dette utgangspunktet: *Særkullsbarn* har krav på arv straks, jf. § 28c(2) 1. pkt. jf. § 10. Ønsker gjenlevende samboer å overta boet uskiftet og avdøde har særkullsbarn, kreves *samtykke* fra disse (eventuelt fra deres livsarvinger).¹⁸⁸ Gis ikke slikt samtykke, kan gjenlevende samboer likevel sitte i delvis uskifte hvis det finnes andre

¹⁸⁸ Samtykket kan gjøres betinget.

arvinger etter avdøde, jf. § 28f jf. § 12. I dette ligger at særkullsbarna får sitt arveoppgjør, mens resten overtas uskiftet med de øvrige arvingene. Dette samsvarer med rettsstillingen til ektefeller, jf. § 10 og § 12.

Da det bare er arvinger ”etter lova” gjenlevende samboer kan sitte i uskifte med, må uskifteretten vike for eventuelle *testamentsarvinger*. De må få sin arv straks, forutsatt at gjenlevende har fått kunnskap om testamentet før arvelateren døde, jf. § 28c(3).¹⁸⁹ Har eller venter samboerne felles barn, vil det imidlertid gjelde en begrensning: Gjenlevendes uskifterett kan ikke fratas i så stor utstrekning at livsarvingenes pliktdel blir krenket. Testamentsarvinger må på den annen side kunne samtykke til uskifteretten på samme måte som særkullsbarna. Dette er rettstilstanden for ektefeller, og jeg kan ikke se noen grunn til at det skulle gjelde noe annet for samboere.

4.5 Samboernes muligheter til å fravike lovens normalordning

4.5.1 Innskrenkning eller fratakelse

Det følger av § 28b(2) og § 28c(3) at både legalarveretten og uskifteretten kan *innskrenkes eller fratas fullstendig i testament*.¹⁹⁰ Dette innebærer at samboerne ikke påtvinges arverettslige virkninger av sitt samliv hvis de ønsker å være økonomisk selvstendige. Forutsetningen er at den gjenlevende samboeren har *fått kunnskap* om testamentet før arvelateren døde, ellers vil ikke testamentet være gyldig.¹⁹¹ Slik ivaretas samboernes selvbestemmelsesrett samtidig som de har fått en styrket arverettslig stilling i lovverket.

En ektefelles minste arv er gjort til en pliktdels arv og kan ikke begrenses på denne måten, jf. arveloven § 7 tredje punktum. Sett med et særkullsbarns øyne er derfor reglene gunstigere når mor/far etablerer nytt samboerskap sammenlignet med inngåelse av nytt

¹⁸⁹ Se oppgavens punkt 4.5.1.

¹⁹⁰ For nærmere begrunnelse se Høringsnotatet s. 22-23, 29-30 og Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 26-27, 31-32.

¹⁹¹ Gjelder ikke dersom det var ”umogeleg” eller ”urimeleg vanskeleg” å varsle gjenlevende. Samme betingelse og unntak er oppstilt for ektefeller i arveloven § 7 første og annet punktum.

ekteskap. Når det gjelder uskifteretten, har ektefeller to muligheter å innskrenke boets omfang på. For det første kan uskifteretten begrenses eller fratas på akkurat samme måte som for samboere, jf. arveloven § 7 første og annet punktum. For det andre kan rettigheten begrenses ved å velge helt eller delvis særøie som formuesordning, men det forutsetter enighet mellom ektefellene, jf. ekteskapsloven § 42.

Muligheten samboerne har til å begrense minste arven vil kunne brukes bl.a. for å sikre sine særkullsbarn når boet er lite eller når samboeren ønsker at alt skal gå til barna. Muligheten til å begrense uskifteretten vil kunne brukes bl.a. for å sette rådighetsbegrensninger.

4.5.2 Utvidelse

Hvis ønskelig kan samboerne også *utvide sine rettigheter* for å oppnå tilnærmet lik sikkerhet som ektefeller.¹⁹² For arverettens del fremgår ikke dette uttrykkelig av § 28b, men følger av de alminnelige reglene om testasjonsfrihet innenfor de rammer pliktdelsreglene setter.¹⁹³ For uskifterettens del fremgår det av § 28c(1) 2. pkt.

Arveretten kan utvides ved *testament*. Når den gjenlevende samboeren *har eller venter felles barn* med arvelateren, vil vedkommendes arverett maksimalt kunne bli på 4G + *friarven det kan disponeres over i testament*. Barnas pliktdelsarv må respekteres. Pliktdelen utgjør 2/3 av avdødes formue, men aldri mer enn 1 million kroner til hvert barn eller hvert barns linje, jf. arveloven § 29(1). Hvis f.eks. avdøde etterlater seg 2 barn og en liten formue på 900.000 kroner vil samboeren kunne arve 300.000 kroner (290.000 kroner i legalarv (4G) + 10.000 kroner i testamentsarv) og barna vil arve 600.000 kroner som fordeles med en halvpart på hver. Etterlater avdøde seg 2 barn og en stor formue på 10 millioner kroner, vil samboeren kunne arve 8 millioner kroner (290.000 kroner i legalarv (4G) + 7.710.000 kroner i testamentsarv) og barna vil arve 1 million kroner hver. Har gjenlevende samboer *hatt felles barn* med arvelateren og det ikke finnes særkullsbarn, kan samboerens arverett

¹⁹² For nærmere begrunnelse se Høringsnotatet s. 22-23, 29-30 og Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 26-27, 31-32.

¹⁹³ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 27 og 48.

utvides til *alt* på denne måten. En gjenlevende ektefelle kan utvide sin arverett i testament på akkurat samme måte.

Uskifteretten kan utvides i *testament* eller med *arvingens samtykke*, jf. § 28c(1) 2. pkt. Er det opprettet testament og gjenlevende samboer *har eller venter felles barn* med avdøde, viker deres pliktdelsarv også for den utvidede uskifteretten. Eventuelle særkullsbarn må fortsatt samtykke.¹⁹⁴ Finnes kun andre slektsarvinger fordi samboerparet *har hatt felles barn*, må disse også respektere en utvidet uskifterett for gjenlevende samboer.

Det sies i § 28c(1) 2. pkt. at gjenlevendes uskifterett "*på same vis*" kan utvides til også "*andre egedelar*". Frantzen antar at "*på same vis*" ikke kan forstås slik at eiendelene må ha tjent til "*felles bruk*".¹⁹⁵ Legges dette til grunn må uskifteretten kunne utvides til andre, flere eller alle eiendelene etter avdøde, forutsatt at gjenlevende samboer oppfyller vilkårene for lovfestet uskifterett. Ektefeller har på sin side ikke behov for å utvide uskifteretten da den omfatter alt, så sant de har felleseie. Har de særeie, kan uskifteretten utvides til å omfatte særeiemidlene ved ektepakt eller ved arvingenes samtykke, jf. arveloven § 9(2).

4.6 Rettsstillingen til samboere uten felles barn

4.6.1 Utvidet samboertestament

Samboerpar *uten* felles barn har ikke krav på legalarv. Skal disse arve hverandre, må testament opprettes som før. For å styrke rettsstillingen til denne gruppen er det likevel innført en spesialbestemmelse i § 28b(1) 2. pkt. Denne gir mulighet til å testamentere opp til 4G på bekostning av eventuelle livsarvingers pliktdelsarv. Forutsetningen er at paret har vært samboere "*i minst dei siste fem åra før dødsfallet*".¹⁹⁶ Femårskravet er dermed innført på en annen måte enn foreslått i høringsnotatet.¹⁹⁷ Lovgiver la vekt på at dette er en mer

¹⁹⁴ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 49.

¹⁹⁵ Frantzen (2009) s. 388, følg note 6.

¹⁹⁶ Danmark har en tilsvarende ordning med sitt "*udvidede samlevertestamente*" i arveloven §§ 87-89.

¹⁹⁷ Se oppgavens punkt 4.1.3.

fleksibel regel som gir disse samboerne en mulighet til å finne den løsningen som passer best for seg.¹⁹⁸

Bestemmelsen vil kun ha praktisk betydning for samboerpar med *særkullsbarn*. Barnløse samboerpar trenger ikke en utvidet testasjonskompetanse. De kan allerede sikre hverandre fullt ut ved testament. Videre har bestemmelsen størst betydning for *små dødsbo* hvor 4G utgjør mer enn 1/3 av nettoformuen (frierarven). Er dødsboet under 4G vil samboeren til og med kunne arve alt.

Femårskravet er oppfylt når samboerskapet har vært *sammenhengende* i 5 år.¹⁹⁹ Eventuell foregående ”kjærestetid” skal ikke regnes med. Midlertidig forskjellig bosted av grunner som nevnt i § 28a(2) og kortvarige avbrudd godtas.²⁰⁰ Ved slike avbrudd i forholdet kan hele tiden regnes med når det vurderes om femårskravet er oppfylt.²⁰¹ Kan avbruddet karakteriseres som et varig samlivsbrudd, og paret på et senere tidspunkt finner sammen igjen, antar jeg at tidligere opparbeidet botid ikke kan komme samboerparet til gode.²⁰² Samboerskapet må videre bestå på det tidspunktet den første samboeren dør.²⁰³ Samboere som ikke oppfyller vilkåret, vil ikke kunne opprette et utvidet samboertestament. Er et slikt testament likevel opprettet før samboerne har bodd sammen i 5 år, vil ikke testamentet som sådan være ugyldig, men samboeren må respektere pliktdelen før vedkommende får sin testamentsarv.

Samboerforhold stiftes og oppløses uformelt og vi har ikke noe krav til felles folkeregistrert adresse eller et samboerregister. Spesialregelens femårskrav vil av disse grunner kunne

¹⁹⁸ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 26.

¹⁹⁹ Ibid s. 47.

²⁰⁰ L.c. Henvises til NOU 1999:25 s. 123-124.

²⁰¹ L.c.

²⁰² Sml. arveavgiftsloven § 47A der botiden må oppfylles på nytt ved samlivsbrudd. Se Ot. prp. nr. 26 (2005-2006) s. 17.

²⁰³ Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) s. 48.

lede til vanskelige vurderingstema i praksis. I tillegg kan det oppstå problemer med å tolke opprettede testamenter. Skal f.eks. samboerens testamentsarv gå foran pliktdelsarven hvis pliktdelen ikke nevnes uttrykkelig i testamentet?

For samboerpar uten felles barn gikk lovgiver med denne bestemmelsen så langt det var politisk mulig. Etter Lødrups mening vil nok testasjonsbyrden i fremtiden bli snudd, slik at det blir de samboerparene som fortsatt ønsker å tilgodese slekten som må opprette testament.²⁰⁴

4.6.2 Mulighet for uskifte?

Samboerpar *uten* felles barn har ikke en lovfestet rett til å sitte i uskifte. Det ble heller ikke foreslått å gi disse parene en uskifterett i lovgivningsprosessen. Spørsmålet er om slike par kan gi hverandre en uskifterett ved å bestemme det i testament. Loven og forarbeidene sier ingenting om dette. Det må skilles mellom barnløse samboerpar og samboerpar med særkullsbarn. Asland drøfter spørsmålet og ser ingen grunn til at *de barnløse samboerne* ikke skal kunne få i stand en uskifteordning gjennom testament.²⁰⁵ Dette er i overensstemmelse med rettstilstanden slik den var før vi fikk de nye reglene.²⁰⁶ Finnes *særkullsbarn*, vil de ha krav på sin pliktdelsarv straks, men jeg kan ikke se noen grunn til at samboere ikke skal kunne opprette et testament som gir rett til å sitte i uskifte med det resterende. Særkullsbarn kan også samtykke til en uskifterett for gjenlevende både med og uten slikt testament. I en artikkel publisert på Justisdepartementets hjemmesider gis det imidlertid uttrykk for at samboere uten felles barn *ikke* kan fastsette en uskifterett i testament.²⁰⁷ Rettstilstanden må derfor kunne karakteriseres som uklar.

²⁰⁴ Uttalt på Nordisk Familierettsseminar i Uppsala.

²⁰⁵ Asland (2008) s. 505.

²⁰⁶ Se oppgavens punkt 2.2.2.

²⁰⁷ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/arv/rett-til-arv-og-uskifte-for-samboere-med.html?id=560789>

5 Kilderegister

5.1 Lovregister

Norske lover:

1687: Kong Christian Den Femtis Norske lov (NL) af 15. april 1687 [delvis opphevet]

1842: Lov angaaende Forbrydelser (kriminalloven) af 20. august 1842 [opphevet]

1902: Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10

1927: Lov om vergemål for umyndige (vergemålsloven) av 22. april 1927 nr. 3

1964: Lov om avgift på arv og visse gaver (arveavgiftsloven) av 19. juni 1964 nr. 14

1972: Lov om arv m.m. (arveloven) av 3. mars 1972 nr. 5

1981: Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25

1981: Lov om barn og foreldre (barnelova) av 8. april 1981 nr. 7

1984: Lov om fordringshavernes dekningsrett (dekningsloven) av 8. juni 1984 nr. 59

1986: Lov om adopsjon (adopsjonsloven) av 28. februar 1986 nr. 8

1989: Lov om forsikringsavtaler (forsikringsavtaleloven) av 16. juni 1989 nr. 69

1991: Lov om ekteskap (ekteskapsloven) av 4. juli 1991 nr. 47

1991: Lov om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører
(husstandsfellesskapsloven) av 4. juli 1991 nr. 45

1992: Lov om tvangsfullbyrdelse (tvangsfullbyrdsloven) av 26. juni 1992 nr. 86

1996: Lov om kirkegårder, kremasjon og gravferd (gravferdsloven) av 7. juni 1996 nr. 32

1997: Lov om folketrygd (folketrygdloven) av 28. februar 1997 nr. 19

1999: Lov om skatt av formue og inntekt (skatteloven) av 26. mars 1999 nr. 14

1999: Lov om husleieavtaler (husleieloven) av 26. mars 1999 nr. 17

1999: Lov om pasientrettigheter (pasientrettighetsloven) av 2. juli 1999 nr. 63

2002: Lov om barnetrygd (barnetrygdloven) av 8. mars 2002 nr. 4

2002: Lov om personnavn (navneloven) av 7. juni 2002 nr. 19

2003: Lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven) av 5.
desember 2003 nr. 100

2005: Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven) av 17. juni 2005 nr. 90

2008: Lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven
mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par) av 27. juni 2008 nr. 53

2008: Lov om endringer i arveloven mv. (arv og uskifte for samboere) av 19. desember 2008 nr. 112

Nordiske lover

Sverige:

Sambor och deras gemensamma hem (sambolagen) (2003:376)

<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=2003:376>

Finland:

Lag om Upplösning av sambors gemensamma hushåll (lagförslag 30.09.2009)

[Fått tak i på det Nordiske Familierettsseminaret i Uppsala]

Danmark:

Arvelov (arveloven) Lov nr. 515 af 06/06/2007

<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=2664>

Forskrifter

1990: Forskrift om standardisert erstatning etter lov om yrkesskedeforsikring av 21. desember 1990 nr. 1027

2008: Forskrift om ikraftsetting av lov 19. desember 2008 nr. 112 om endringer i arveloven mv. (arv og uskifte for samboere) av 19. desember 2008 nr. 1528

5.2 Forarbeidregister

Norges Offentlige Utredninger

NOU 1980:50 Samliv uten vigsel. Om enkelte lovregler i tilknytning til samliv uten vigsel ("papirløse ekteskap")

NOU 1987: 30 Innstilling til ny ekteskapslov - del II

NOU 1988:12 Husstandsfellesskap

NOU 1999:25 Samboerne og samfunnet

Odelstingsproposisjoner

Ot. prp. nr. 28 (1990-1991) Ekteskap

Ot. prp. nr. 52 (1990-1991) Om lov om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører

Ot. prp. nr. 4 (1993-1994) Om lov om endringer i lov 17. juni 1966 nr 12 om folketrygd og i visse andre lover (Større trygdemessig likhet for samboere og ektepar. Økning av særtillegget for minstepensjonistektepar. Endringer i reglene om pensjon mv for personer med utenlandsopphold. Endringer i bidragsreglene og andre endringer.)

Ot. prp. nr. 29 (1995-1996) Om ny lov om folketrygd (folketrygdloven)

Ot. prp. nr. 26 (2005-2006) Om lov om endringer i skatte- og avgiftslovgivningen (endret skatte- og avgiftsopplegg 2006 mv.)

Ot. prp. nr. 33 (2007-2008) Om lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par)

Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) Om lov om endringer i arveloven mv. (arv og uskifte for samboere)

Stortingsmeldinger

St. meld. nr. 50 (1984-85) Om familiepolitikken

St. meld. nr. 29 (2002-2003) Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap

Øvrige stortingsdokumenter

Høringsnotat- Forslag om endringer i arveloven – rett til arv og uskifte for samboere
22. januar 2007.

Innst. O. nr. 14 (2008-2009)

Besl. O. nr. 37 (2008-2009)

Høringsuttalelser

Arbeids- og velferdsdirektoratet

Barneombudet

Den Norske Advokatforening

Finansnæringens Hovedorganisasjon

Universitetsstipendiat John Asland på vegne av familie- og arverettsgruppen ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo

Jussformidlingen

Norsk Pensjonistforbund

[Fått tak i via mailkorrespondanse med Rita Dahlberg i Justisdepartementet]

5.3 Domsregister

Høyesterett

Rt. 1999 s. 177

Lagmannsrett

RG 2007 s. 318

LH-2008-172266

5.4 Litteraturliste

Asland, John

Samboernes arverettslige stilling om igjen. I: Tidskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB) nr. 4 2007 s. 251-255

[http://www.idunn.no/ts/familie/2007/04/samboernes
arverettslige_stilling_om_igjen](http://www.idunn.no/ts/familie/2007/04/samboernes_arverettslige_stilling_om_igjen)

Asland, John

Uskifte. 1. utg. Oslo, 2008

Asland, John and

Hambro, Peter

New developments and expansion of realationships covered by Norwegian law. I: The International Survey of Family Law, 2009 Edition s. 375-384

Bull, Kirsti Strøm

Ugift samliv. Oslo, 1990

Eckhoff, Torstein	Rettskildelære. 5. utg. Ved Jan E. Helgesen. Oslo, 2001
Frantzen, Torstein	Rett til arv og uskifte for samboere. I: Lov og Rett nr. 7 2009 s. 387-405 http://www.idunn.no/ts/lor/2009/07/art03
Frantzen, Torstein (m. fler)	Litteratur. Kun benyttet: Peter Hambro: Arveloven – Kommentartutgave. Universitetsforlaget, Oslo 2007. 669 s. I Tidsskrift for Rettsvitenskap nr. 1 2009 s. 138-144 http://www.idunn.no/ts/tfr/2009/01/litteratur?highlight=#highlight
Hambro, Peter E.	Arveloven. Kommentartutgave. 4. utg. Oslo, 2007
Lødrup, Peter	Arverett. 5. utg. Oslo, 2008
Lødrup, Peter	Oversikt over arveretten. 5. utg. Oslo, 2009
Lødrup, Peter og Sverdrup, Tone.	Familieretten. 6. utg. Oslo, 2009
Mathiesen, Thomas	Retten i samfunnet. En innføring i rettssosiologi. 5. utg. Oslo, 2005
Strandbakken, Asbjørn	Arverett og rett til uskifte for samboere? I: Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB) nr. 2 2007 s. 79-81 http://www.idunn.no/ts/familie/200702/arverett_og_rett_til_uskifte_for_samboere
Sverdrup, Tone	Stiftelse av sameie i ekteskap og ugift samliv. Oslo, 1997
Tobias, Ane Synnøve Berge	Forslag om endring i arveloven - rett til arv og uskifte for samboere. Hva omfatter samboerbegrepet? Bør slike rettigheter lovfestes? Masteroppgave ved Det Juridiske fakultet, UiO, høst 2007

<http://www.duo.uio.no/sok/work.html?WORKID=68205>

Zimmer, Frederik

Lærebok i skatterett. 5. utg. Oslo, 2005

5.5 Andre kilder

Lignings-ABC 2009 31. utg. Elektronisk utgave à jour pr. 15. juni 2009.

Rundskriv fra Justis- og politidepartementet: G-1995-203 B. Dødsboskifte.

Det XVII Nordiska Familjerättsseminariet i Uppsala fra 1.-3.oktober 2009.

5.6 Nettdokumenter

<http://www.ssb.no/samboer/> [sitert 23. juni 2009]

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/arv/rett-til-arv-og-uskifte-for-samboere-med.html?id=560789> [sitert 25. oktober 2009]

